

Mánáid vuoigatvuodát Norggas

Norgga viđát ja guđát raporta ON
mánáidvuoigatvuoda lávdegoddái - 2016

Ovdasátni

Raporta čilge movt mánáidkonvenšuvdna ja guokte válljenejolaš liigeprotokolla; Mánáid gávppašeapmi, mánáidprostitušuvdna ja mánáidpornografii ja Mánát geat servet vearjoriidduide leat čuovvuluvvon.

Raporta čuovvu Mánáidlávdegotti 3.3.2015 mearridan njuolggadusaid. Čilgehusat mánáidlávdegotti loahppamearkkašumiide mat leat boahtán maŋŋil Norgga njealját rapportta čujuhit mearkkašumiid nummarii. Raporta čilge áigodaga 2010 rájes borgemánu 2016 rádjai, ja čilge movt lávdegotti eanaš mearkkašumit leat čuovvuluvvon ja das leat maid mielde ođđa dahje rievdaduvvon doaibmabijut mat vuhtiiváldet mánáid vuoigatvuodaid Norggas. Njuolggadusaid mielde eai galgga eanet go 21 200 sáni ja dalle ii šatta nu stuora sadji dárkilis čilgehusaide.

Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta lea čállán rapportta ovttasbarggus oktanuppelohkái eará departemeanttaiguin, Bargo- ja sosiáladepartemeanta, Ruhtadandepartemeanta, Suodjalusdepartemeanta, Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta, Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanta, Máhttodepartemeanta, Dálkkádat- ja birasdepartemeanta, Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta, Kulturdepartemeanta, Ealáhus- ja guolástusdepartemeanta ja Olgoriikadepartemeanta.

Mánáidraporta mánáid ja nuoraid oaiviliid birra lea ráhkaduvvon. Rapportas čilgehit mánát ja nuorat movt Norggas lea orrut.

Mildosat

Common Core Document 2013

Statistihkkaraporta

Mánáidraporta

Ovdasátni	Feil! Bokmerke er ikke definert.
<u>1 Oppalaš čadahandoaimbajjut</u>	Feil! Bokmerke er ikke definert.
a) Mánáidkonvenšuvnna čađaheapmi norgga lágaid bokte	Feil! Bokmerke er ikke definert.
b) <u>Nationála strategijat</u>	7
c) <u>Bajitdási eiseváldiovdasvástádus</u>	7
d) <u>Bušeahhta</u>	7
e) <u>Riikkaidgaskasaš doarjja (veahkki)</u>	8
f) <u>Nationála olmmošvuoigatvuođaorganisašuvdna ja mánáidáittardeaddji</u>	8
g) <u>Máhttu konvenšuvnna birra</u>	8
h) <u>Ovttasbargu siviila servodagain</u>	9
<u>2 Mánáid doahpaga meroštallan (art.1)</u>	9
<u>3 Oppalaš prinsihpat</u>	10
a) <u>Eastadit vealaheami ja sihkkarastit mánáid vuoigatvuođaid</u>	10
b) <u>Máná buoremus</u>	11
c) <u>Vuoigatvuohta eallimii ja ovdáneapmái</u>	12
d) <u>Máná vuoigatvuohta dovddahit oaiviliiddis</u>	12
<u>4 Siviila vuoigatvuođat ja friddjavuođat</u>	15
a) <u>Stáhtalahttovuohta</u>	15
b) <u>Identitehta</u>	15
c) <u>Cealkinfriddjavuohta</u>	15
d) <u>Jurdda-, oamedovddu- ja oskufriddjavuohta</u>	15
e) <u>Organisašuvdnafriddjavuohta</u>	15
f) <u>Suddjet priváhtaeallima ja beaggima</u>	16
g) <u>Mediaid diehtajuohkun ja suddjen vahátlaš váikkuhusaid vuostá</u>	16
<u>5 Veahkaválddálašvuohta mánáid vuostá</u>	18
a) <u>Suddjet mánáid illastemiid ja fuolahusváilliid vuostá</u>	18
b) <u>Doaimbajjut gielddit ja heaittihit buotlágan vahátlaš geavadiid</u>	20
c) <u>Seksuála ávkástallamat ja illasteamiid</u>	21
d) <u>Vuoigatvuohta vuosttaldit issoras olmmošmeahtun illastemiid</u>	22
e) <u>Illastuvvon mánáid veajuiduhttin</u>	22
f) <u>Alárbmatelefovdna mánáide</u>	22
<u>6 Bearaš- ja molssaevttolašfuolahus</u>	23
a) <u>Bearašoktavuohta ja váhnenveahkki</u>	23
b) <u>Váhnenovddasvástádus</u>	24
c) <u>Mánáid sirdit eret váhnemiin</u>	24
d) <u>Bearašovttastahttin</u>	25

e) Birgendoarjja mánnái	26
f) Mánát geat masset bearašoktavuođa	26
g) Sirdinbáiki árvoštallojuvvo jeavddálaččat	27
h) Adopšuvdna	28
i) Mánáid eretdoalvun	28
j) Mánát geaid váhnemat leat giddagasas	29
7	30
<u>Doaibmanávccahisvuohta, dearvvašvuohta ja čálgu</u>	30
a) Mánát geain leat hedjonan doaibmanávccat	30
b) Birgen ja ovdáneapmi (art. 6,2)	31
c) Dearvvašvuohta ja dearvvašvuođabálvalusat (art 24)	31
d) Doaibmabijut buoridit dábáleamos dearvvašvuođahástalusaid	33
e) Sosiála oadjebasvuohta ja fuolahusbálvalusat (art 26 ja 18.3)	34
f) Dohkálaš eallinstandárda	36
8 <u>Oahppu, astoáigi ja kulturdoaimmat</u>	37
a) Oahppovuoigatvuohta	37
b) Oahpahusa mihttomearit	40
c) Eamiálbmogiid ja unnitlohkojoavkkuid mánáid kultuvrralaš vuoigatvuođat	41
d) Oahpahus olmmošvuoigatvuođaid birra	41
e) Astoáigi	41
9 <u>Erenoamáš suodjalanmekanismmat</u>	44
a) Báhtareddjiidmánát ja ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohccit	44
b) Čearddalaš unnitlohkojoavkkuid dahje eamiálbmogiid mánát	47
d) Mánáid ávkkástallan	48
e) Mánát geat leat gillán dahje oaidnán vearredaguid	49
f) Ránggáštusa cealkin	50
g) Mánát giddagasas	51
h) Ođđasit searvadahttin	52
i) Mánát geat servet riidduide gos vearijutt geavahuvvojit	52
10 <u>Válljenvejolaš liigaprotokolla mánáid gávppašemi, mánáidprostitušuvnna ja mánáidpornografijja birra</u>	Feil! Bokmerke er ikke definert.
a) Lávdegotti ávžžuhusaid čuovvuleapmi	Feil! Bokmerke er ikke definert.
b) Doaibmabijut liigeprotokolla ollašuttimii.....	Feil! Bokmerke er ikke definert.
c) Juridihkalaš fágaolbmuid ovddasvástádus	Feil! Bokmerke er ikke definert.
d) Eastadit ja gozihit ahte mánát eai ávkkástallojuvvo.....	Feil! Bokmerke er ikke definert.
e) Veajuiduhttin	Feil! Bokmerke er ikke definert.

f) Suddjet mánáid geat leat gillán olmmošgávppašeami **Feil! Bokmerke er ikke definert.**

g) Riikkaidgaskasaš ovttasbargu **Feil! Bokmerke er ikke definert.**

11 Válljenvejolaš liigeprotokolla mánáid birra geat servet veajoriidduide **Feil!**
Bokmerke er ikke definert.

a) Lávdegotti ávžžuhusaid čuovvuleapmi **Feil! Bokmerke er ikke definert.**

b) Vuolimus ahkemearri bálvalusgeatnegasvuhtii **Feil! Bokmerke er ikke definert.**

c) Vuolimus ahkemearri eaktodáhtolaš soahtedoaimmaide **Feil! Bokmerke er ikke definert.**

d) Doaibmabijut liigeprotokolla ollašuttimii..... **Feil! Bokmerke er ikke definert.**

e) Mánát geat servet riidduide gos vearijjet geavahuvvojit .. **Feil! Bokmerke er ikke definert.**

f) Veajuiduhttin **Feil! Bokmerke er ikke definert.**

g) Identifiseret dorvoohccimánáid geat dárbašit veajuiduhttima **Feil! Bokmerke er ikke definert.**

h) Mánát áššáskuhtton soahtekriminalitehta daguid dihte .. **Feil! Bokmerke er ikke definert.**

1 Oppalaš čadahandoaibmajut

a) Mánáidkonvenšuvnna čadaheapmi norgga lágaid vuodul

Gč. mearkkašumi 9 ja 11.

Áittaruššanláhka

Ođđa áittaruššanláhka fápmuduvvui jagi 2013. Lága guovddáš ulbmil lea áimmahuššat vuolleahkásaččaid beroštumiid, ja das galgá gudnejahttit juohkehačča olmmošárvvu ja integritehta. Fylkkamánni galgá bearráigeahččat váldeguoddiid.

Láhkarietdadus mánáid eretdoalvuma birra

Mánáideretdoalvunláhka oktan rievdadusaiguin, mánáidsuodjalusláhka, ránggáštusláhka ja riekteveahkkeláhka fápmuduvvojedje jagi 2016. Rievdadusat galget váikkuhit dasa ahte riikkaidgaskasaš eretdoalvunáššit Norggas meannuduvvojit njuovžileappot, ja ahte mánát buorebut vuhtiiváldojuvvojit dákkár áššiin.

Njuolggadusat mánáid gažadeapmái

Dehálaš politihkalaš mihttomearri lea mánáid bures áimmahuššat ja buoridit dutkkalmasaid go mánát gártet gillát veahkaválddálašvuoda ja illasteami.

Ránggáštusproseassaláhkarietdadusat galget ee. nannet mánid riektesihkarvuoda ja buorebut suodjalit veahkaválddálašvuoda ja seksuála illastemiid vuostá. Mánáid buoremus ja mánáidkonvenšuvdna galgá leat guovddázis njuolggadusaid hábmemis.

Gelbbolašvuodabuorideapmi gielddain

Gelbbolašvuodalokten gielddain

Romsa fylkkamanni lea jagi 2009 rájes guorahallan metodalaččat movt gielddat sáhtašedje geavahit mánáidkonvenšuvnna Jiehtanaslávkki/Sjumilssteget prográmma bokte. Prográmmas leat analyša- ja čuovvolanreaiddut maid gielddat sáhttet geavahit vai mánáidkonvenšuvdna geavahuvvo bálvalusaid rastá. Buot fylkkat leat mearridan geavahišgoahtit dán metodihka. 442 gielddas/gávpotaoasis leat 232 mearridan geavahišgoahtit osiid das.

Mánáid bearráigeahčču biebmoruovttuin

Mánáid bearráigeahčču biebmoruovttuin lea čavgejuvvon mánáidsuodjaluslága 2014 rievdadusa bokte. Rievdadus čielggasmahtta gieldda ovddasvástádusa bearráigeahču oktavuodas.

Riikkaidgaskasaš šiehtadusat

Gč. mearkkašumi 62.

Norga ratifiserii jagi 2013 ON-konvenšuvnna doaibmahehttejuvvon olbmuid vuoigatvuodaid birra (CRPD). Norgga vuosttas raporta CRPD-lávdegoddái geigejuvvui jagi 2015.

Norga lea ratifiseren buot guovddáš olmmošvuoigatvuodakonvenšuvnnaid ja ILO guovddáškonvenšuvnnaid bargiid vuoigatvuodaid birra. Konvenšuvnmat gustojit maid olgoriikalaš stáhtalahtuide geat ássat Norggas. Norgga eiseválddit mearridedje 2002 ahte eai ratifisere Riikkaidgaskasaš konvenšuvnna suodjalit buot bargosisafárjeddjiid ja sin bearrašiid vuoigatvuodaid. Norga ángirusšá dan ovdii ahte buoridit bargoeallinstandárddaid oppalaččat, mii váikkuha hui ollu maddái bargosisafárjeddjiid vuoigatvuodaide.

Ráđdehus ovddidii čakčamánu 2016 dieđáhusa Stuoradiggái oktagasváidalanortnegiid birra mat gusket ON ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid konvenšuvdnii, mánáid vuoigatvuodaid konvenšuvdnii ja doaibmahehttejuvvon olbmuid vuoigatvuoda konvenšuvdnii. Mañnil vuđolaš árvoštallama lea ráđdehus mearridan ahte ii áiggo dál ovddidit árvalusa ahte Norga galggašii leat mielde dáid oktagasváidalanortnegiin.

b) Nátionála strategiijat

Ollu doaimmat, plánat ja strategiijat mat gusket mánáide ja nuoraide leat ráhkaduvvon dainna ulbmilin ahte mánáide ja nuoraide duddjot buoret árgabeaivvi ja vejolašvuodát.

Eastadandoaimmat, árra veahkkedoaimmat, bearašdoarjja ja buorit fáraldagat ja bálvalusat miehtá riikka leat guovddážiis. Mánáid jienat leat leamaš hui dehálaččat dán barggus.

Ráđdehusa áigumušat ja mihttomearit leat čalmmustahttojuvvon dás: *Trygghet, deltakelse og engasjement - regjeringens arbeid for barn og ungdom 2016*. (Oadjebasvuolta, searvan ja beroštupmi – ráđdehusa doaimmat mat gusket mánáide ja nuoraide 2016).

c) Bajitdási eiseváldiovdasvástádus

Mánáid- ja dásseárvodepartemeanttas lea erenoamáš gozihan- ja koordinerenovddasvástádus, ja buot departemeanttat galget čuovvulit konvenšuvnna mearrádusaid iežaset ovddasvástádussurggiid siskkobealde.

d) Bušeahhta

Gč. mearkkašumi 16.

Mánáidsuodjalus-, mánáidgárde-, bearašsuodjalus- ja skuvladearvvašvuodadoaimmaid nannen namuhuvvo mañnelis raporttas.

Váldonjuolggadus lea dat ahte norgga gielddat ruhtaduvvojit rámmajuolludusaid bokte.

Gielddalaš ieštivrema bokte mearridit gielddat ieža maid vuoruhit, maddái láhkageatnegahttojuvvon bálvalusaid. Statistihkka- ja raportererenreaidu KOSTRA dahká vejolažžan čuovvulit gielddalaš vuoruhemiid bušeahhtarudaid bokte mat juolluduvvojit mánáid doaimmaide gielddas. Gielddaid doarjjageavahanraporttaid bokte sáhtta stáhta gozihit ahte ruđat geavahuvvojit ulbmiliid mielde.

Publikašuvnnas *Satsing på barn og ungdom* leat ollislašdieđut stáhta juolludusaid birra mat juolluduvvojit njuolga mánáid doaimmaide. Earret mánáid njuolggodoarjagiid, de juolluduvvojit ollu resurssat hábmet servodaga mánáide ávkin. Ovdamearkka dihte nuvttá dearvvašvuodabálvalus, oadjebas biras, bargomárkandoaibmabijut ja sihkkarvuodafierpmádat

sidjiide geat dan dárbbasit. Jos vel dát doaibmabijut eai njulgestaga raporterejuvvo mánáidgullelaš doaibmabidjun, de dat almmatge leat mielde buorideamen mánáid vuoigatvuođaid Norggas

e) Riikkaidgaskasaš doarjja

Gč. mearkkašumi 12.

Norga ovttasbargá lahkalaš ON válđočáli sierraovddasdeddiiguin vuosttaldan dihte veahkaválddalašvuođa mánáid vuostá, ja mánáid searvamis veajoriidduide. Mánáidáittardeaddji riikkaidgaskasaš diehtjuohkinbarggu vejolaš váksunmekanismmaid birra mat čađahuvvojit riikkadásis ferte doarjut. Doarjut ferte maid daid ollu sierraorganisašuvnnaid mat čađahit mánáidkonvenšuvnna áigumušaid.

Norgga ovdánahttinpolitihka bokte, mii bures lea čilgejuvvon stuoradiggedieđáhusas *Muligheter for alle-menneskerettighetene som mål og middel i utenriks- og utviklingspolitikken (2014-2015)*, lea vejolaš čuoovvut mánáidkonvenšuvnna áigumušaid. Olmmošvuoigatvuođaid árvvusatnin lea mearriduvvon čađamani fáddán jagi 2016 ovdánahttinpolitihkas.

Ráđdehus vuordá ahte norgga fitnodagat olgoriikkas čuoovvut ILO guovddáškonvenšuvnnaid unnimusstandárddaid. Fitnodagat galget maid gozihit dan ahte vuollelágideaddjit dahket dan seamma. Ráđdehus háliida ahte norgga fitnodagat servet maid hástaleaddji márkaniidda, das go sii dalle besset váikkuhit posiitiiva ovdáneapmái riikkain gos standárddat ja vuoigatvuođat eai vuoruhuvvo nu go livčče sávahahtti.

f) Nasionála olmmošvuoigatvuođaorganisašuvdna ja mánáidáittardeaddji

Norgga nasionala olmmošvuoigatvuođaorganisašuvdna (NIM)

NIM ásahuvvui jagi 2015 ja galgá gozihit ja raporteret movt Norga vuhtiiváldá ja meannuda olmmošvuoigatvuođaid.

Mánáidáittardeaddji

Mánáidáittardeaddji okta deháleamos doaibma lea čuoovvulahttit eiseválddiid gáibádusaid mánáidkonvenšuvnna ektui. Mánáidáittardeaddji oazžu ollu áššiid mánáin ja rávisolbmuin, muhto dat ii meannut váiddaáššiid.

Mánáidlavdegotti mearkkašupmi 14 lea árvvoštallojuvvon. Ráđdehus lea mearridan ahte ii viiddit Mánáidáittardeaddji válddi meannudit váidojuvvon eaŋkiláššiid. Viiddideapmi livčče addán Mánáidáittardeaddjái formála válddi mearridit eaŋkiláššiid, ja hálldašanoovddasvástádusa ovttá dahje máŋga dihto láchkii. Mánáidáittardeaddji lea sorjjasmeahtun áittardeaddji ja son ii giehtaguša ovttage lága. Mánáidáittardeaddji sáhtá dálá ortnega vuođul válljet gieđahallá go eaŋkiláššiid, ja sáhtá addit cealkámušaid ja sáddet daid rivttes eiseválddiide. Mánáidáittardeaddji válddi viiddideapmi livčče billistan dehálaš rolla ahte ovddasduvdit prinsihpalaš áššiid mat vuhtiiváldet mánáid beroštumiid. Mánáidáittardeaddji galgá dál nannejuvvot vai sáhtá doaibmat mánáid “váktabeanan” givssidanáššiin, ja veahkehit mánáid ja váhnemiid váttis áššiin. Mánáidáittardeaddji galgá ain doaibmat sorjjasmeahtun áittardeaddjin buot mánáid várás, ja galgá nannejuvvot vai sáhtá fállat eanet veahki.

g) Máhttu konvenšuvna birra

Gč. mearkkašumi 18.

Lávdegoddi ávžžuhii kártet vuhtiiváldjuvvojit go mánáid vuoigatvuodát doarvái bures oahpahasain gos fidnojoavkkut oahpahuvojit mánáiguin bargat, ja leat go mánáid vuoigatvuodát oassin skuvlla oahppoplánain buot dásiin. Golbma guorahallama čájehit ahte mánáid vuoigatvuodát leat mielde gustovaš oahpahasain ja skuvlla oahppoplánain, muhto mánáidkonvenšuvdna galggašii buoret saji oažžut oahpahasas. Dan vuodul ávžžuheimmet buot oahpahasásahasaid árvvoštallat lea go dárbbášlaš buoridit iežaset oahppofálaldagaid.

Servodatfága oahpahuvo buot dásiin vuodđoskuvllas ja lea oktasašfága buot oahpahasprográmmain joatkkaskuvllas. Dehálaš fáttát leat dásseárvu, borgárvuohta ja demokrátalaš gálggaid ovddideapmi.

Gč.mearkkašumi 63 raporta juvssahahttivuođa birra. Norgga njealját raporta ON mánáidlávdegoddi ja lávdegotti loahpalaš mearkkašumit leat jorgaluvvon dárogillii ja almmuhuvvon ráđđehusa neahttabáikkis. Raporta sáddejuvvui maid buot riikka gielddaide ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaide.

h) Ovttasbargu siviila servodagain

Departemeanttat čadahit jahkásaččat ollu čoahkkimiid siviila servodagain ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaiguin, nugo Mánáidkonvenšuvna forum, Norgga mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnaid Riikkaráđđi (LNU), Doaibmahehttejuvvon Nuorat, Mánáidsuodjalusmánáid ja earáid Riikkasearvi. Ulbmil lea vásáhusaid ja oaiviliid lonohallat mánáid ja nuoraid vuoigatvuodaid birra.

Raportaevttohus lea sáddejuvvon siviila servodahkii ja eará ásašusaide cealkámuššii.

2 Mánáid doahpaga meroštallan (art.1)

Norgga juridihkalaš áddejumis leat “mánát” buohkat geat leat vuollel 18 jagi. Doaba “nuorat” geavahuvo dávjá go lea sáhká vuollel 25 jahkásaččain.

1.1.2016 ledje 1 127 402 vuollel 18 jahkásačča Norggas, ja dat lea 22 proseantta Norgga álbmogis.

Náittosvuohta

Norgga lága mielde eai sáhte vuollel 18 jahkásaččat náitalit. Vuollel 18 jahkásaččat fertejit váhnemiin ja fylkkamannis oažžut lobi náitalit. Fylkkamánni ii sáhte addit vuollel 16 jahkásaččaide lobi náitalit.

Dat dáhpáhuvvá ahte nuorat geat bohtet Norgii leat juo náitalan olgoriikalaš riektevuogádaga mielde. Jos nubbi sudnos geat náitaleigga olgoriikkas leai vuolleahkásaš ja norgga stáhtalahttu dahje fásta ássi Norggas dalle go náitaleigga, de ii dohkkehuvvo vihaheapmi mii dahkkui olgoriikkas. Dákkár vihaheamit sáhttet dattege dohkkehuvvot erenoamáš ákkaid vuodul.

Jos vihaheapmi čadahuvvo olgoriikkas ja ii goappás ge leat čatnasupmi Norgii, de lea riektevuogádat dan riikkas gos vihaheapmi čadahuvvo mii mearrida lea go náittosvuohta lágalaš. Vihaheapmi dattege ii dohkkehuvvo jos dat lea hui čielggas ahte dat ii soaba norgga riektevuogádahkii (ordre public).

3 Oppalaš prinsihpat

a) Eastadit vealaheami ja sihkkarastit mánáid vuoigatvuođaid

Gč.mearkkašumi 20.

Go guoská mánáide geain leat vuoliduvvon doaibmanávccat, de čujuhat čuoggá 7a čilgehussii.

Sihke mánáidgárddit ja skuvllat galget eastadit ja vuosttaldit givssideami ja vealaheami. Neahttabáikkis Minstemme.no gávnnat árvalusaid movt skuvllat ja mánáidgárddit sáhttet bargat earret eará mánáidkonvenšuvnnain. Neahttabáikkis nullmobbing.no leat dieđut mánáide, nuoraide ja váhnemiidda.

Njeallje ođđa vealahanlága fápmuduvvojedje 2014:s (dásseárvoláhka, vealahanláhka suddjet čearddalaš vealaheami vuostá, vealahan- ja olámuddoláhka ja vealahanláhka seksuála sojuid birra). Vealaheami vuosttaldeapmi gusto maiddái mánáide.

Ahkevealaheapmi lea gielddus dušše bargoeallimis. Guokte čielggadeami leat árvvoštallan dárbbu ja servodatekonomalaš goluid, jos ahkevealahangiellidus maid galgá gustot bargoeallima olggobealde.

2016 ovddidii ráđđehus doaibmaplána sihkkarastit lhbt-olbmuid vuoigatvuođaid ja vuosttaldit vealaheami seksuála sojuid, sohkebealidentitehta ja sohkebealovdanbuktimea geažil. Doaibmabijut mánáid ja nuoraid várás leat erenoamážit namuhuvvon dán plánas.

Dutkanbohtosat mánáid ja nuoraid čearddalaš vealaheamis čájehit makkár vealaheami sii vásihit ja gii vealaha ja čájeha vealahanguottuid/daguid. Dutkan čájeha earret eará ahte skuvlla ja mánáidsuodjalus bargit dárbbasit eanet máhtu ja didolašvuođa čearddalaš erohusaid erenoamášvuođaid birra. Ráđđehus lea čuovvulan hástalusaid.

Gč. mearkkašumi 21.

Julgaštus ja doaibmaplána mii dohkkehuvvui Durbanis 2001 ja čuovvolankonferenssa loahppadokumeanta Durban-konferensii 2009 leat ollašuhthojuvvon departemeanttaid gaskasaš doaibmaplánaiguin vuosttaldit čearddalaš vealaheami. Doaibmaplána ovddidit dásseárvvu ja vuosttaldit čearddalaš vealaheami (2009 – 2012), sisttisdoallá moanat doaibmabijuid erenoamážit mánáide ja nuoraide. Doaibmaplána lea árvvoštallojuvvon ja eanaš doaibmabijut leat čađahuvvon. Árvvoštallan ii atte vuođu árvvoštallat doaibmaplána ollislaš beavttu.

Raporta *Kunnskapsoppsummering om likestilling og diskriminering knyttet til etnisk opprinnelse og livssyn* (Máhttočoahkkáigeassu dásseárvvu ja vealaheami birra čadnon čearddalaš duogázii ja eallinoidnui) čájeha ahte sisafárreaddjit vásihit vealaheami eanaš servodatsurggiin. Dat maid čájeha ahte lea dárbbu eanet máhtolašvuhtii dan birra mo sápmelaččat ja nátionála unnitlogut vealahuvvojit. Raporta namuha earret eará mánáid dili, ja čujuha makkár hástalusaid unnitlohkománat vásihit sihke oahppovuogádagas ja mánáidsuodjalusas.

Ráđđehus ovddidii jagi 2015 politihkalaš julggaštusa vuosttaldit vaššás cealkámušaid, ja áigu ovddidit strategiija čakčat 2016.

Eiseválddit leat 2014 rájes dorjon Eurohpárađi dárogielat ánggirdeami “Stopp hatprat” (Bisset vaššiságaid).

Demokráhtalaš gearggusvuolta vuosttaldit vealaheami ja antisemittismma (Dembra) lea kursafálaldat nuoraidskuvllaide ja dat lea vealaheami ja antisemittismma vuosttaldeami, radikaliserema ja eahpedemokráhtalaš guottuid birra. Kurssas oahpahuvo konkrehta metodalaš reaiduid birra maid skuvla sáhtta geavahit. Dembra addá demokráhtalaš oahpu mii deattuha gierdilvuoda ja rabasvuoda, muhto maiddái máhtu, kritihkalaš jurddašemi ja návccaid dovddastit vuoigatmeahttunvuodaid.

b) Máná buoremus

Gč. mearkkašumi 23.

Vuođđoláhka

Vuođđolága § 104 nuppi lađđasa mielde galgá máná buoremus guovddážiis buot oktavuodain mat gusket mánáide. Mearrádus lea huksejuvvon Mánáidkonvenšuvnna 3. artihkkala vuodul, ja laktojuvvui Vuođđoláhkii jagi 2014 dan oktavuodas go vuođđoláhka rievdaduvvui nannen dihte olmmošvuoigatvuodaid. Láhkamearrádus manná eará lágaid ovddabeallái jos šaddá vuostálagaid eará lágaiuin.

Prinsihppa mánnái buoremus lea lágain nannejuvvon, earret eará mánáidlágas ja mánáidsuodjaluslágas, ja dat čuvvojuvvo ollu eará lágain ja ortnegin, ovdamearka dihte go ferte nammadit áššedovdiid jos váhnemiid gaskii šaddet riiddut, ja ovddasteddjiid ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohcciid várás.

Máhttobuorideaddji doaibmajut duopmostuoluide

Hástalusat mat gusket mánáid guoskevaš diggeáššiide galget vuoruhuvvot. Duopmostuollohalddahus čađaha máhttobuorideaddji doaibmajuid duopmáriid várás geat meannudit váhnemiid nággoáššiid ja erenoamáš veahkaválddalašvuoda- ja veahkaváldináššiid sihkkarastin dihte ahte máná buoremus vuhtiiváldojuvvo.

Olgoriikalaččaidláhka

Olgoriikalaččaidláhka, mii fápmuduvvui jagi 2010, nannii máná vuhtiiváldima ollu oktavuodain. Geahča njealját raportta, čuoggá 18, 202-205 ja 208.

Mánáid riektedilli olgoriikalašrievttis lea oppalaččat nannejuvvon jagi 2008 rájes. Earret eará leat njuolggadusat mearriduvvon dasa ahte mánát geat guhká leat ássan Norggas galget oazžut ássanlobi, ja ahte mánáin lea vuoigatvuolta oazžut vuođustuvvon mearrádusaid. Olgoriikalaččaidláhkahusas lea 2011 rájes hui dárkilit čilgejuvvon ahte mánáid guoskevaš áššiin galgá čielgasit vuođuštit movt mánáid dilli ja mánáid vuhtiiváldin lea árvvoštallojuvvon. Maŋŋil 2014 rievdadusaid čielggasmahttojuvvui makkár momeanttaid galgá mearrádusain vuhtiiváldit áššiin mat gusket mánáide, ja vuođuštusat leat golmma dásis; mánáid dilálašvuoda árvvoštallan, sisafárrenmuddejeaddji deasttaid árvvoštallan, ja vihkkedallan daid gaskka.

Sierraduopmostuolut

Almmolaš lávdegoddi árvvoštallá earret eará sáhttet go mánáid- ja bearašássiid sierraduopmostuolul váikkuhit dasa ahte suddjet riektesihkkarvuoda, buoridit fágamáhttu ja nannet lobálašvuoda.

c) Riekti eallimii ja ovdáneapmái

Gč. ovdalis raporttaid ja čilgehusa 7 d. čuoggás.

d) Máná vuoigatvuohta dovddahit oaiviliiddis

Gč. mearkkašumi 25.

Mánáidláhka

2014 mánáidlágas deattuhuvvo ahte maiddáa vuollel čiežajahkásaččat, geat sáhttet ovdanbuktit oaiviliiddes, galget oazžut vejolašvuoda buktit cealkámuša ovdal go ášši máná persovnnalaš dili birra mearriduvvo. Máná oaivil galgá deattuhuvvot, agi ja láddama dáfus. Sihke váhnemat ja duopmostuollu galget vuhtiiváldit dán vuoigatvuođa. Duopmára ovddasvástádussii gullá fuolahit ahte mánát, geat leat buktán cealkámuša váhneiid riidoáššái ožžot dieđu ášši bohtosis.

Mihttomearri lea ahte eanet mánát galget beassat buktit iežaset oaiviliid soabahanássiin, ja soabahallit lea geatnegahttojuvvon dieđihit váhneiid ahte mánáin lea vuoigatvuohta oazžut jienaset gullot. 2016 juolluduvvojedje ruđat vai eanet mánát ožžot ságastallanfálaldaga go váhneiid oktavuoha boatkana. Ulbmil lea sihkkarastit ahte mánáid oaivil gullo, ja ahte mánáid dárbbut bohtet oidnosii, áddejuvvojit ja vuhtiiváldjuvvojit go šiehtadusat hábmejuvvojit váhnenovddasvástádusa birra, gos mánná galgá orrut ja ovtastallan.

Olgoriikalašláhka

Mánáid vuoigatvuohta gullot lea muddejuvvon olgoriikalašláhkaásahusas. Vuollel 7 jahkásaš mánát, ja vel nuorabut geat sáhttet ovddidit iežaset oaiviliid, galget oazžut dieđu dan birra ja sii galget oazžut vejolašvuoda ovdanbuktit oaiviliiddiset ovdal go mearrádušat dahkkojuvvojit áššiin mat sidjiide gusket. Mánáid oaivil galgá deattuhuvvot, mánáid agi ja láddama mielde.

Mánáidgárdi ja vuodđooahppu

Mánáidgárdeláhka čilge mánáid vuoigatvuođa mielváikkuheapmái. Oahpahuslága ulbmilparagráfas deattuhuvvo ahte oahppit ja oahpahallit galget oahppat kritihkalaš jurddašeami, ja ahte sis lea mielovddasvástádus ja searvanvuoigatvuohta, ovdamearkka dihte skuvllaid ohppiiráđi bokte.

Mielváikkuheapmi mánáidsuodjalusas

Mánáidsuodjalusláhka rievdaduvvui jagi 2014, earret eará nannen dihte mánáid mielváikkuheami mánáidsuodjalusássiin. Láhkarievdadus dahká daidda mánáide maid mánáidsuodjalus fuolaha, vejolažžan váldit mielde olbmo geasa luhttet go váldet oktavuoda mánáidsuodjalusain. Mii leat juolludan doarjaga doaibmabijuide álggahit metodaidda mánáidságastallamiidda, ja ovddidandoaimmaide mánáid mielváikkuheami birra.

Váldeguoddit

Áittaruššanlága vuodul hálddaša váldeguoddi vuolleahkásaččaid ekonomalaš áššiid ja eará láhkavuoduštuvvon áššiid, jos eará ii leat mearriduvvon. Nammaduvvon váldeguoddi galgá, jos vejolaš, ráđđadallat suinna dahje singuin geain lea váhnenovddasvástádus, ovdal go dahkkojit dehálaš mearrádušat. Jos mánát leat badjel 12 jagi, de galgá váldeguoddi gullat maid vuolleahkásaš oaivvilda ovdal go mearrádušat dahkkojuvvojit. Mánáidlága

njuolggadusat gustojit vuolleahkásaččaid persovnnalaš áššiid mielmearridanvuoigatvuhtii. Vuolleahkásaš gii eahpida váldeguotti mearrádusa, sáhtta ovddidit ášši fylkkamánái.

Mánáid eretdoalvun

Mánáin lea vuoigatvuohta ovddidit iežaset oaiviliid mánáideretdoalvunáššiin. Mánáideretdoalvunláhka mearrida ahte duopmár dahje nammaduvvon áššedovdi sáhtta mánáin ságastit. Maŋŋil láhkarievdadusa ođđajagimánus 2016 čielggaduvvui lágas ahte mánái galgá addot vejolašvuohta ovddidit oaiviliiddes, ja ahte duopmár berre dieđihit mánái gii lea buktán oaiviliid, ášši bohtosa ja movt su oaivilat leat vuhtiiváldojuvvon.

Ungdata

Ungdata lea 2010 rájes čađahan báikkálaš dutkanvuđot nuoraidiskosiid, mas nuorat miehtá riikka leat vástidan gažaldagaid iežaset eallima ja eallindili birra, ja almmuhan iežaset oaiviliid. Ungdata lea 2015 rájes ruhtaduvvon stáhtabušehta bokte. Mearrideaddjit iešguđet dásis geavahit dáid bohtosiid earret eará politihka ja bálvalusaid hábmemis.

Mearridanproseassat

Nannen dihte nuoraid vejolašvuođaid searvat ja váikkuhit stáhtalaš dásis, de lágiduvvo jahkásaš dialogaforum gosa servet fylkka nuoraidáirasat, guoskevaš departemeanttat ja mánáidministtar. Nuoraidáirasat mearridit eanaš čoahkkima sisdoalu. Dialogaforuma cealkámušat leat ovdamearkka dihte geavahuvvon prošeavttas *Livsmestring i skolen* (Birgen skuvllas), mii lea oassi doaibmapláνας vuosttaldit veahkaválddálašvuođa ja veahkaváldima mánáid ja nuoraid vuostá.

Lágiduvvojit maid jeavddálaččat gulahallančoahkkimat nuoraidorganisašuvnnaiguin. Dáid čoahkkimiid cealkámušat leat ovdamearkka dihte geavahuvvon ceahkkálastinplánas vuosttaldit veahkaválddálašvuođa mánáid vuostá. Mánáidáittardeaddji geavahii cealkámušaid sierra mánáidgulaskuddanáššis.

Mánát ja nuorat bovdejuvvojit searvat strategiijaid ja doaibmaplánaid bargui. Ráđđehusa strategiija *Barn som lever i fattigdom (2015-2017)* (Mánát geat ellet geafivuodas) barggus gullui maid mánáid jietna ja sii besse buktit oaiviliid ja árvalusaid doaibmajuiide. Redd Barna jođihii mánáidgulaskuddama.

Johtočállošiid, bagadallanneavvuid, konfereanssaid ja eará čoahkkimiid bokte gulahallet eiseválddit jeavddálaččat gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin mánáid ja nuoraid mielváikkuheami ja searvama birra. Dutkan ja vásáhuslonohallan leat dehálaš váikkuhangaskaoamit.

Ollu departemeanttat movttiidahttet gielddaid ráhkadit buriid mielváikkuhanortnegiid mánáid ja nuoraid várás. 2012:s ledje 90% buot gielddain ásahan nuoraidráđi ja/dahje mánát ja nuorat gielldastivrras.

Jienastanvuoigatvuođa geahččaleapmi

Gielldastivraválggaid 2011 ja 2015 oktavuodas čađahuvvui geahččaleapmi gos ahki beassat jienastit leai 16 jagi. Geahččaleapmi čađahuvvui 20 gielddas goappaš válggaid oktavuodas.

16- ja 17-jahkásaččaid válgasearvan sihke 2011 ja 2015 leai ollu badjelis go dábálaš vuosttasgearde jienasteddjiid válgasearvan. Geahččaleami loahppaárvoštallamis leat buohtastahtán jagi 2015 válgasearvama 16- ja 17-jahkásaččaid sin ektui geat jienastedje jagi

2011, vai oažžut vástádusa das ahte geavahit go sii geat ovdal leat jienastan jienastanvuoigatvuoda maŋŋil.

Mielmearrideapmi dearvvašvuodadoaimmas

Álbmotdearvvašvuodalahka fápmuduvvui jagi 2012. Mielváikkuheapmi lea okta dain deháleamos vuodđoprinsihpain.

Buohcevesuin ovddidit nuorat nuoraidráđi bokte dehálaš oaiviliid ja vásáhusaid, ja ráđđehus dáhtu ahte buot buohcevesut ásahit nuoraidráđi. Dearvvašvuoda- ja fuolahusministtar áigu bovdet nuoraidorganisašuvnnaid jahkásaš čoahkkimii oaččun dihte cealkámušaid ráđđehusa fuolahussuorggi.

Doaibmaplánaš eastadit veahkaválddálašvuoda ja seksuála illasteami mánáid ja nuoraid vuostá lea mearriduvvon ahte mánáid oaivilat galget aktiivvalaččat geavahuvvot buoridit suorggi bálvalusfálaldagaid.

4 Siviila vuoigatvuodat ja friddjavuodat

a) Stáhtalahttovuohta

Stáhtalahttoláhka mearrida movt olbmot sáhttet šaddat Norgga stáhtalahttun ja movt dan sáhttet massit. Okta váldeaktu lea ahte ohcci galgá čielggadan iežas identitehta. Dat mearkkašii ovdal ahte mánát geaid váhnemiid identitehta leai eahpečielggas eai dohkkehuvvon Norgga stáhtalahttun. 2012 dat rievdaduvvui, nu ahte dál lea vejolaš spiehkastit gáibádusas mii guoská mánáide. Identitehta lea čielggas daid mánáid ektui geat riegádit Norggas.

Stáhtalahttoláhka gusto daid ráddjejumiiguin mat leat šiehtaduvvon eará stáhtaiguin ja muđui álbmotrievtti ektui. Stáhtalahttoláhka evttohuvvo rievdaduvvot sihkkarastin diehte ahte stáhtakeahtes mánát giedahallojuvvojit riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid mielde. UNHCR-rapporttas "Mapping Statelessness in Norway" ávžžuhuvvo ahte stáhtakeahtes mánát geat riegádit Norggas galget automáhtalaččat oažžut stáhtalahttovuođa go riegádit. Raporta galgá árvvoštallojuvot.

b) Identitehta

Stáhtalahttoláhka lea huksejuvvon ovttá stáhtalahttovuođa prinsihpa ala. Dat mearkkaša ahte olmmoš sáhtta massit Norgga stáhtalahttovuođa jos eaktodáhtolaččat molsu stáhtalahttovuođa. Ollu riikkat dohkkehit ahte dušše nubbi váhnen dárbaša miehtat oheat mánáid stáhtalahttovuođa. Muhtun oktavuodain lea dat mielddisbuktán ahte mánát leat massán Norgga stáhtalahttovuođa. Stuoradiggi lea gohččun ráđđehusa čielggadit movt stáhtalahttoprinsihppa doaibmá eanet globaliserejuvvon árgabeaivvis.

c) Cealkinfriddjavuohta

Gč. ovdalis raporttaid ja čilgejumiid 4.g ja 8.e čuoggás.

d) Jurdda-, oamedovddu- ja oskufriiddjavuohta

Gč. mearkkašumi 27.

Guorahallamat movt skuvllat leat čuovvulan oskku, eallinoainnu ja etihka skuvlafágaid eai leat plánejuvvon čadahit. Diet fágat bohte 2015:s kristtalašvuoda, osku, eallinoainnu ja etihkkafágaid (KRLE) sadjai. KRLE-fágat leat bakkolašfágat mat objektiivvalaččat, kritihkalaččat ja mángga láhkai mitalit máilmmi oskkuid ja eallinoainnuid birra.

Almmolaš skuvllat ja friddjaskuvllat fáallet vuodđooahpu, ja oahpahusa ulbmil ja sisdoallu lea lágas mearriduvvon. Friddjaskuvllaid jodiheapmi muddejuvvo friddjaskuvlalága bokte, maid stáhta bearráigeahčču galgá vástidit. Bearráigeahčču sáhtta čadahuvvot systemáhtalaš válllejumi mielde, dahje jos ovddiduvvojit áššit moaittehahti dili birra.

e) Organisašuvdnafriiddjavuohta

Stáhta láchčá dili organisašuvdnafriiddjavuhtii go juolludit ruhtadoarjagiid mánggabealat organisašuvdnadoaimmaide.

Eaktodáhtolaš organisašuvnnaid searvan, ovdamearkka dihte kultur-, valáštallan- ja dáiddasuorggis, addá vásáhusaid, návccaid ja sosiála gullelašvuoda. Leat ollu mánát geat servet eaktodáhtolaš organisašuvdnadoaimmaide. 2014:s serve 63% nuorain gaskal 13-15 jagi organisašuvdnadoaimmaide. Searvan dattege ii leat dássedit juohkásan, ja ain leat erohusat sohabeali, čearddalašvuoda, ássanbáikki, sosiála ja ekonomalaš duogáza geažil.

Sisafárrenbearrašiid mánáid ja nuoraid joavkkut eai searvva nu dávjá árbevirolaš astoáiggefálaldagaide. Dat guoská erenoamážit nieiddaide.

Mánat geat bohtet geafes bearrašis eai searvva nu dávjá astoáiggefálaldagaide go eará mánát. 2015 ja 2016 leat juolluduvvon movttiidahttinruđat geahččaladdat doaibmabijuid dainna áigumušain ahte movttiidahttit mánáid, geaid váhnemiin lea uhcán tienas searvat doaimmaide.

f) Suddjet priváhtaeallima ja beaggima

Láhkarievdadusat

Gč. mearkkašumi 9.

Vuođđoláhkii laktojuvvui 2014:s ođđa mearrádus § 102 priváhtaeallima ráfi birra. Mearrádus suddje sihke mánáid ja rávisolbmuid, ja cealká ahte “Buohkain lea vuoigatvuohta iežas priváhta- ja bearašeallima, ruovttu ja gulahallama árvvusatnimii”.

Vuođđolága § 113 lobálašvuođaprinsihppa mearkkaša ahte eiseválddit eai oaččo lágaheamit duohtadit ovttaskas olbmo priváhtaeallima, bearraša, ruovttu dahje reivvestallama.

Go ođđa rájggáštusláhka bođii fápmui jagi 2015, de eai leat gudnerihkkumat šat lobiheamit norgga lágaid mielde.

Persondieđut

Gč. mearkkašumi 29.

Norga lea čadahan EO personsuodjalandirektiivva 95/46/EC persondiehtolágas. Láhkarievdadus jagi 2012 suddje mánáid persondieđuid buorebut, ja diekkár dieđut galget lágalaččat meannuduvvot ja máná buoremus galgá álo vuhtiiváldojuvvot. Mearrádus mearkkaša ahte son gii meannuda dieđuid lea geatnegas čájehit erenoamáš deasttaid máná persondieđuid gieđahallamis. Láhka gusto sihke váhnemiidda ja kommersiála oasálaččaide. Diehtobearráigeahčču hálldaša láhkamearrádusa, ja sáhtta ieš vuolggahit ášši dahje jos mánná dahje earát dan dáhttot. Diehtobearráigeahčču sáhtta dahkat mearrádusaid dahje addit ráđiid jos mánáid persondieđut leat boastut geavahuvvon.

g) Mediaid diehtujuohkun ja suddjen vahátlaš váikkuhusaid vuostá

Láhka suddjet vuolleahkásaččaid vahátlaš váikkuhusaid vuostá jna. fápmuduvvui jagi 2015. Lágas leat golbma geatnegahtti suddjendoaibmabiju: mearridit govvaprogrammaide ahkemeari, juohkit dieđuid ahkemeriid birra ja álggahit suddjendoaibmabijuid sihkarastit ahte ahkemearit doahttaluvvojit, ovdamearkka dihte ahkemeari bearráigeahčču kinoin ja go TV sáddenáiggat galget mearriduvvot.

Interneahtas leat ollu fáilaldagat mánáide ja nuoraide. Ung.no lea máinnuskeahtes neahttabáiki gos leat ollu almmolaš dieđut nuoraide. Neahttabáikkis lea namahis gažadanbálvalus, mii dávjá geavahuvvo. Ung.no siidduid gallededje 3,3 milliovnna olbmo 1.kvartálas 2016.

Mánát sáhttet oažžut veahki sihkut neahttadieđuid iežaset birra slettmeg.no bálvalusas. Neahttabálvalusas dubestemmer.no sáhtta gávdat dieđuid digitála árvoštallanfálaldagaid birra.

Politijja ovddasvástádussii gullá eastadit ja čuovvulit vearddaguid ja lobihis láhttenvugiid Interneahtas. Kripos galgá ovddasvástidit neahttajoavkku (Facebook-siidu) ja dán neahttabáikki geavahit maid politiijat juohkit dieđuid nuoraid váste.

5 Veahkaválddálašvuohta mánáid vuostá

a) Suddjet mánáid illastemiid ja fuolahusváilliid vuostá

Gč. mearkkašumi 31.

Okta ráđdehusa ángiruššansurggiin lea veahkaválddálašvuohta mánáid vuostá. Ráđdehus ovddidii 2013 strategiija *Barndommen kommer ikke i reprise* (Mánnávuohka ii boađe ruovttoluotta) ja 2014 doaibmaplána *En god barndom varer livet ut* (Buorre mánnávuohka bistá agibeavvi). Váldoulbmil lea eastádit ahte mánát ja nuorat gártet gillát veahkaválddálašvuođa ja seksuála illastemiid ruovttus dahje olggobeali ruovttu. Mánát galget oažžut veahki johtilit ja rivttes veahki, beroškeahhtá gos riikkas sii ássat.

Stuoradiggi lea ráđdehusa sihtan ovddidit ceahkkálastinplána vuostálastit veahkaválddálašvuođa mánáid vuostá. Plána galgá ovddiduvvot čakcat 2016. Dehálaš doaimmat dan oktavuodas leat eastádit ja fuomášit veahkaválddálašvuođa, doaimmahit divššu rivttes áigái, fuomášit veahkaválddálašvuođa interneahtras, ja ovttahttit iešguđet almmolaš ášahusaid.

Jagi 2016 almmuhuvvui guorahallan veahkaválddálašvuođa ja illastemiid birra mii dáhpáhuvvá mánáid ja nuoraid vuostá, maid riikaviidosas joatkkaskuvllaid maŋimus jagi oahppit čadahedje. Guorahallan lea oassi stuorit dutkanbarggus veahkaválddi birra mii dáhpáhuvvá lagas birrasis. Guorahallan čájeha ahte váhnemiid dábálaš veahkaválddálašvuohta lea njiedjan (2007-2015), ja garra veahkaválddálašvuohta lea bissun sullii seamma dásis go ovdal. Bohtosat čájehit dasto ahte seksuála illasteapmi dávjá dáhpáhuvvá ovtaahkásaččaid gaskkas.

2010 mánáidláhka cealká hui čielgasit ahte buotlágan illasteapmi mánáid vuostá lea lobiheapme. Dat guoská maid jos mánát illastuvvojit bajásgeassima dahje balddáhallama oktavuodas, dahje jos vásihit unohis ja loavkašuhtti láhttenvuogi.

Heahteguovddážit

Gielddat ožžo jagi 2010 lága bokte geatnegahttojuvvon ovddasvástádusa fuolahit heahteguovddášfálaldagaid nissoniidda, albmáide ja mánáide. Fálaldat lea nuvttá, ja lea fálaldat dárbašeddiide geat gillájit veahkaválddi dahje veahkaválddi áitagiid lagas olbmos. Mánát geat bohtet váhnemiid mielde leat dehálaš geavaheaddjit. Heahteguovddáža bargit leat geatnegahttojuvvon dieđihit mánáidsuodjalusbálvalussii jos ovdamearkka dihte lea ágga jáhkkit ahte mánná illastuvvo dahje jos fuomášuvvo earálágan duodalaš fuolahisvuohta. Dieđihangeatnegasvuohta lea dalle go omd. mánná boahhtá ruovttoluotta veahkaválddi lusa maŋnil go guovddážis fárra olggos.

Eanaš guovddážiin leat ságastallanfálaldagat mánáide ja sierra mánáidovddasvástideaddji bargit. Váhnemat heahteguovddážis leat geahččaladdan ICDP váhnenbagadallanprográmma buriid bohtosiiguin.

Mánáid mielváikkuheapmi

Doaimmaplánas *En god barndom varer livet ut* (Buorre mánnávuotta bistá agibeavvi) lea sierra kapihttal mánáid mielmearrideami ja mielváikkuheami vuoigatvuođa birra.

Alternativ til Vold (ATV) (Molssaeaktu veahkaválddálašvuhtii), Ung.no ja Mánáidáittardeaddji leat dehálaš fáldadagat sihkkarastit ahte mánáid vásáhusat ja oaivilat čielgasit bohtet ovdan doaimmain mat eastadivčče veahkaválddálašvuođa mánáid vuostá.

Eastadit veahkaválddálašvuođa ja illastemiid

Bargu suddjet mánáid veahkaválddálašvuođa ja illastemiid vuostá lea viiddis. Dá leat dehálemos doaimbajjut:

Fylkkamánnt leat áigodagas 2014-2016 lágidan kurssaid ságastanvugiid birra go mánáiguin galget ságastit veahkaválddálašvuođa ja seksuála illastemiid birra, ja kurssat leat lágiduvvon mánáidgárdebargiide, mánáidsuodjalusas ja dearvvašvuođabálvalusas.

Skuvlla rolla eastadit veahkaválddálašvuođa ja seksuála illastemiid lea nannejuvvon mañimuš jagiid. Oahppoulbmilat veahkaválddi, gudnerihkkumiid ja seksuála illastemiid birra ja veahkaválddálašvuohta lagas bearrašis, leat jagi 2013 rájes bures čilgejuvvon jahkecehkiid oahppoulbmiliin. Bargiid máhtolašvuohta dán fáttás lea maid nannejuvvon relevánta oahpuid rámmaplánaid rievdadusaid bokte. Mii leat oaidnán dárbbu lasse- ja liigeoahppofáldadagaide veahkaválddálašvuođa ja seksuála illastemiid birra, ja dat galget čuovvuluvvot.

Bearašsuodjalus lea 2013 rájes vuoruhan veahkaválddálašvuođa guoski áššiid mat dáhpáhuvvat lagas bearrašis, ja addá fáldadagaid veahkaváldái, bearrašiidda ja mánáide geat leat gártan gillát veahkaválddi.

Almmolaš lávdegoddi galgá geahčadit movt bálvalusapparátta giedahallá duođalaš áššiid gos mánát ja nuorat leat gillán duođalaš veahkaválddálašvuođa, seksuála illasteami ja duođalaš fuolahisvuođa.

Dál lea prošeakta jođus mii guorahallá manne veahkaválddálašvuohta lagas oktavuodain sámi servodagas dáhpáhuvvá, ja vejolašvuođaid eastadit ja fuomášit veahkaválddi, ja movt sámi álbmoga sáhtašii veahkehit buoremus lági mielde.

Riikkaidgaskasaš beroštupmi

Norga lea njunnošis vuosttaldeamen buotlágan veahkaválddálašvuođa mii dáhpáhuvvá mánáid vuostá, maiddá riikkaidgaskasačcat. Norgga eiseválddit leat lágidan mánaga ekspeartaráđđádallamiid mánáid guoski veahkaválddi ja buresdoaimbi váhnenvuođa birra.

Norga lea ángirit searvan Eurohpárađi ođđa mánáidvuoigatvuođa strategijja *Children's human rights (2016-2021)* barggus. Strategijja deattuha Eurohpá mánáidvuoigatvuođa sohppojuvvon standárddaid ollašuttima, maiddá mánáid ektui geat ellet rašes dilis.

Politiijaduodaštus

Suddjen dihte vuolleahkásaš mánáid dakkár olbmuid vuostá geat eai leat dohkálaččat áimmahuššat vuolleahkásaš mánáid, gáibiduvvo ollu surggiin dál politiijaduodaštus (bargit dorvoohcciid vuostáiváldinbáikkiin, láchkamearriduvvon orgánat mat gullet norgga girkui jna.) politiijaregisttarlága mearrádusaid vuodul.

Láhkamearrádus mánnáfuolahanduodaštusa birra válldahallá láhkarihkumiid mat galget merkejuvvot daid olbmuid politiijaduodaštussii geat galget fuolahit dahje ovddasvástitid mánáid.

Illasteapmi lagas oktavuodain

Ráנגgáštusláhka mearrida ahte son gii uhkidemiid, bággema, friddjavuođarievideami, veahkaválddálašvuoda dahje eará gudnerihkkumiid bokte duođalaččat dahje mángii illasta earret eará mánáidis dahje eará bearašlahtuid sáhtta ráנגgáštuvvot illastemiid geažil. Láhka suddje maiddá mánáid geat leat leamaš vihtanin veahkaválddálašvuhtii ja eará illastemiide maid lagas olbmot leat dahkan. Ráנגgáštusmearri ja ráנגgáštusdási veahkaválddálašvuodađaguide lagas birra lea čavgejuvvon manjimuš jagiid.

Mielváikkuanovddasvástáduš

Mánáid fuolaheaddjit, geat eai suodjal mánáid veahkaválddi vuostá, sáhttet ráנגgáštuvvot mielváikkuheaddjin, ovdamearkka dihte jos áhčči dahje eadni diehtiba ahte nubbi váhnen illasta máná, muhto ii muital dan geasage. Riikaadvokáhtta lea ollu jagiid čujuhan ahte galggašii vuđolaččat árvoštallat lea go rievttalaš vuoddu áššáskuhttit mielváikkuheami.

Ovttastallan mánáiguin dakkár áššiid oktavuodas gos mánát leat gillán veahkaválddálašvuoda ja illastemiid

Ođđa láhkarievdadusat mat deattuhit mánáidperspektiivva go váhnenriidoáššit ovddiduvvojit duopmostuoluid ovdii, bohte fápmui jagi 2013. Ovttastallama sáhtta lágídit sihkkarastojuvvon bearráigeahčuin dahje doarjjaolbmuin. Seammás rievdaduvvojedje mánáidlága áššemeannudannjuolggadusat sihkkarastin dihte ahte máná buoremus vuhtiiváldojuvvo váhnenriidoáššiin gos váruhuvvo ahte máná illastuvvo.

b) Doaibmabijut gielddit ja heittihit buotlágan vahátlaš geavadiid

Gč. mearkkašumi 45.

Buot mánáin ja nuorain geat bajásšaddet Norggas, beroškeahhtá bearašduogázis, galgá leat seamma vejolašvuhta ja vuoigatvuhta bajásšaddat almmá garra bearráigeahču ja bákku geavaheami haga.

Eastadeaddji, guottuidbuorideaddji ja suddjejeaddji doaibmabijut leat strukturerejuvvon plánaš *Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013-2016)* (Doaibmaplána vuostálastit bággonáitima, vuolledábiid bilideami ja nuoraid friddjavuođarievideami). Eastadeaddji doaibmabijut sisttisdollet iešguđetlágan doaimmaid, nu go váhnenmiid ja nuoraid gaskasaš gulahallanvuogit ja ruhtajuolludeamit eaktodáhtolaš organisašuvnnaide maid galggašii joatkit. Ráđđehus áigu eastadit ja vuostálastit vahátlaš geavadiid ja lea ráhkadeamen ođđa doaibmaplána áigodahkii 2017-2020.

Doaibmaplána vuostálastit vuolledábiid bilidemiid (2008-2011) mearridan doaibmabijut leat váikkuhan dasa ahte dearvvašvuodađieđut, eastadeaddji dearvvašvuodađoaimmat ja

dearvvašvuodaveahkkefálaldagat leat ulbmildidolaččat čađahuvvon. Muhto lea ain dárbblaš buoridit máhtolašvuoda ja dieđuid vuolledábiid bilidemiid birra, ja nannet ovttasbarggu áššáiguoskevaš beliid gaska.

Ráđdehus joatká doaibmabijuid eastadit ja vuostálastit vuolledábiid bilidemiid. Dearvvašvuodastašuvnnat ja vuodđoskuvlla dearvvašvuodabálvalusat fáallet ságastallamiid ja medisiinnalaš iskamiid nieiddaide geat bohtet dakkár riikkain gos dákkár dagut čađahuvvojit. Ollugat leat geavahan ságastallanfálaldagaid, muhto eai nu ollugat medisiinnalaš iskanfálaldagaid.

Ráđdehus lea buoridan nationála ássan- ja doarjjafálaldagaid nuoraide geat leat deavdán 18 jagi ja vásihan bággonáitima dahje nu gohčoduvvon veahkaválldi gudnerihkkuma geažil.

Norga vuolláičálii Istanbul-konvenšuvnna 2011:s. Ráŋggáštusláhka rievdaduvvui suoidnemánu 1.b.2016 ollašuttit konvenšuvnna kriminalitehtageatnegasvuodaid mat čatnasit earret eará bággonáitimii.

Ráŋggáštusrámmat vuolledábiid bilidanáššiide leat čavgejuvvon, ja roavva vuolledábiid bilideapmi sáhtta ráŋggáštuvvot gitta 15 jahkái. Boarásmuvvanáigemearri gusto dan rájes go gillájeaddji deavdá 18 jagi. Ii leat oktage dubmejuvvon vuolledábiid bilideami geažil. Ráđdehus lea ruhtadan dutkanprošeavtta politiija ja vuolledábiid bilidanáššiid birra vai riektevuogdat oazžu eanet dieđuid vuolledábiid bilidanáššiin.

Dat leat leamaš mánŋa áššáskuhttinášši ja čuovvovaš duomu bággonáitinmearrádusa geažil ja Norga oaiivilda ahte lávdegotti čuoččuhus ahte bággonáitináššit leat váilevaččat dutkojuvvon ja ráŋggástahttojuvvon ii doala deaivása.

c) Seksuála ávkkástallamat ja illasteamit

Ráŋggáštusčavgen

2005 ráŋggáštusláhka, mii ođasmahttojuvui ja fápmuduvvui jagi 2015, sisttisoallá ollu rievdadusaid seksuála veahkaválddálášvuodas mii dáhpáhuvvá mánáid vuostá, ja mánŋa ráŋggáštusrámma leat heaittihuvvon. Lágas lea mearriduvvon ahte seksuála ovtastallan ja kvalifiserejuvvon seksuála dagut vuollel 14 jahkásaš mánáiguin lea veahkaváldin, beroškeahttá movt seksuála ovtastallan dahje dahku lea dáhpáhuvvan. Dat čalmmustahtta ahte dánlágan seksuála illasteamit vuolleahkásaš mánáid vuostá leat duođalaččat.

Lága ovdabargguin bohtá čielgasit ovdan ahte lea dárbu čavget ráŋggáštusrámma seksuála láhkarihkumiid oktavuodas. Ovdal go ođđa ráŋggáštusláhka fápmuduvvui, rievdaduvvui maid 1902 ráŋggáštusláhka jagi 2010, vai lea vejolaš árabut čađahit sávahahtti ráŋggáštusčavgejumiid.

Šiehtadit deaivvadit vai sáhtta čađahit seksuála illasteami

Son, guhte šiehtada deaivvadit vuollel 16 jagi mánáin, ja mieleavttus áigu čađahit dihto seksuálalaš láhkarihkuma, bohtá deaivvadanbáikái dahje deaivvadanbáikái maid lea vejolaš oaidnit, sáhtta ráŋggáštuvvot. Ollašuttin dihte Eurohpárađi konvenšuvnna suodjalit mánáid seksuála geavaheamis ja illasteamis, de ferde maid váldit mielde mieleavttus buvttaduvvon seksuála dáhpáhusaid mat čájehit veagalváldimiid mánáid vuostá dahje mat seksualiserejit mánáid.

Fápmodili boasttugeavaheapmi

Dat lea ránggáštahtti dahkku boastut geavahit iežas virggi, sorjjasvuodadili dahje luohttámuša alces dahje earáide háhkat seksuálalaš ovtastallama. Lea maid ránggáštahtti háhkat alces dahje earáide seksuálalaš ovtastallama vuollel 18 jahkásaš mánáin gii lea erenoamáš rašis dilis. Rievdadusat galget ollašuhhtit namuhuvvon Eurohpárádi konvenšuvnna.

Čájehit seksuálalaš illastemiid mat dahkkojit mánáid vuostá

Son, guhte lea mielde geahččamin go mánát illastuvvojit seksuálalaččat dahje go mánát seksualiserejuvvojit, sáhttá ránggáštuvvot ránggáštuslága ođđa njuolggadusaid vuodul. Njuolggadusaid ulbmil lea ollašuhhtit namuhuvvon Eurohpárádi konvenšuvnna.

d) Vuoigatvuohta vuosttaldit issoras olmmošmeahtun illastemiid

Gč. njealját raportta čuoggá 170-171 ja 394

e) Illastuvvon mánáid veajuiduhttin

Mánáidlávdegotti mearkkašumit 56, mánáidviesu, fágaolbmuid oahpahusa ja dutkamusaidda birra leat čilgejuvvon 9.čuoggás.

Gč. mearkkašumi 56a ja c.

Ođđa doarjjaortnet illastuvvon mánáid várás ásahuvvui jagi 2015. Vuodđudusat, eaktodáhtolaš organisašuvnna ja eará berošteaddjit sáhttet oheat ruhtadoarjaga doaimmaide ja jođiheapmái mat ovddidit illastuvvon mánáid eallinkvalitehta. 2016:s juolluduvvui jođihandoarjja áiddu ásahuvvon Stine Sofie Guovddáži, nationála veajuiduhttinguovddáš mánáid várás geat leat gillán illastemiid.

Dikšunfálaldagaid guorahallan mat gusket mánáide ja nuoraide geat leat gillán veahkaválddálašvuoda ja illastemiid, ja nuorra veahkaváldiide ja illasteddjiide, čájeha ahte buot ulbmiljoavkkuide mat leat guorahallojuvvon gávdnojit dikšunfálaldagat.

2014 álggahuvvui bargu ovdánahttit fálaldagaid nuorra veahkaváldiid várás bearašsuodjalusas.

f) Alárbmatelefovdna mánáide

Gč. mearkkašumi 37.

Alárbmatelefovdna mánáide ja nuoraide rahppojuvui jagi 2009, eará heahtegearggusvuoda bálvalusaid lassin mat leat mánáide ja nuoraide. Bálvalus lea oassi mánáidsuodjalusas, ja dat lea rabas go eará mánáidsuodjalusbálvalusat Norggas leat gitta. Mañimuš jagiid lea Alárbmatelefovdna nannen mánáid váste diehtujuohkinbarggu, ja hui ollu mánát ja nuorat riŋgejit deike. Telefovdnabálvalus lea nuvtá.

Gávdnojit maid ollu eará veahkkebálvalusaid mánáid várás iešguđet suorggis.

6 Bearaš- ja molssaevttolašfuolahus

a) Bearašoktavuohta ja váhnenveahkki

Gč. mearkkašumi 33.

Badjel bealli norgga gielddain geavahit váhnenveahkkeprográmma (ICDP). Dan bokte lea vejolaš nanusmahttit fuolahusovddasvástideaddji váhnenrolla, mii váikkuha fas máná ovdánepmái ja vejolašvuodaide maŋŋil eallimis. 2014:s ožžo gielddat váhnendoarjjaortnega. Ulbmil lea addit mánáide ja váhnemiidda árra veahki. Váhnendoarjjaortnegat geavahuvvojit ollu bálvalusain, nugo mánáidgárddiin, mánáidsuodjalusas, dorvoohcciid vuostáiváldinbáikkiin, heahteguovddážiin ja dearvvašvuodastašuvnnain.

Váhnenveahkki ja váhnendoarjjaortnegat leat doaibmaplána vuoruhansuorggit vuosttaldit veahkaválddálašvuoda ja seksuálalaš veahkaválddi mánáid vuostá, ja maiddá ráđdehusa strategiijas eastadit mánáidgeafivuoda.

"De utrolige årene" (Dat jáhkemeahttun jagit) lea váhnendoarjjaoprográmma man doaibmabijut galget eastadit láhttenváltuid mánáid guovdu, nu go kurssat váhnemiidda, mánáide ja fágaolbmuide (mánáidgárddit, skuvla ja dearvvašvuodabálvalus). Muhtun guorahallamis Norggas čájehuvvo ahte prográmma geavaheami bokte vuoliduvvojedje láhttenváltut 4-8 jáhkásaš mánáin sullii 70 proseanttain. Parent Management Training-Oregon (PMTO) lea maid addán buriid bohtosiid bearrašiidda geain 8-12 jáhkásaš mánáin leat láhttenváltut.

Bearašsuodjalusbálvalus lea bures nannejuvvon ekonomalaččat, organisatoralaččat ja fágalaččat.

Okta bearašsuodjalusa guovddášdoaibma lea láchit mánáide buriid bajásšaddaneavttuid. Bearašsuodjalus addá rávvagiid ja váhnenveahki, dikšunfálaldagaid bearrašiidda bisuhit dássedis bearašeallima, soabadeami ja veahki váhnenovttasbargui go oktavuodát boatkanit. Fálaldat bearrašiidda geat vásihit riidduid dahje veahkaválddálašvuoda, ja mánáide geat leat soabahallan dilis lea nannejuvvon sihkkarastin dihte mánáidperspektiivva ja mánáid suodjaleami váhnenriidoássiin.

Nurse Family Partnership váhnenveahkkeprográmma álggahuvvui 2016:s ovddasmanniprošeaktan. Prográmma dahká vejolažžan dárkilit čuovvut vuosttasgeardeváhnemiid geat dárbbasit erenoamáš veahki ruovttugalledemiid bokte. Veahkki addojuvvo áhpehisvuoda rájes gitta dassá go máná deavdá guokte jagi. Ulbmil lea eastadit fuolahusváilli, psyhkalaš dávddaid, ja oppalohkái buoridit mánáid bajásšaddaneavttuid árra veahkkefálaldagaid bokte.

Gielddaid geahččaladdanmodealla čađahuvvui áigodagas 2007-2014. Ulbmiljovkui gulle mánát (gaskal 0-6 jagi) geain váhneniin ledje psyhkalaš váttut ja/dahje geavahedje gárrenmirkkuid. Geahččaladdangiellat viiddidedje modealla mii dagai vejolažžan addit árra veahki ja ollislaččat, systemáhtalaččat čuovvulit mánáid, eatni áhpehisvuoda rájes gitta skuvlaahkái. Árvvoštallan čájeha ahte buorit modeallat dahket vejolažžan čađahit eanet systemáhtalaš ja máhttovuđot identifikašuvnna ja čuovvuleami dáid mánáid guovdu.

Gielddaid geahččaladdanmodealla lea čuovvuluvvon viiddiduvvon ulbmiljoavkkuin ođđa ruhtadoarjjaortnega bokte gielddain.

b) Váhnenovddasvástádus

Gč. mearkkašumi 33.

Váhnemiin lea šiehtadanfriddjavuohta váhnenovddasvástádusas, ássanbáikkis ja ovtastallamis. Láhka ii bija láidestemiid ássan- dahje ovtastallanortnegi.

Mánáidlága “dábálaš ovtastallan” meroštallan lea 2010 rájes viiddiduvvon, vai mánát ja ovtastallanváhnen ožžot eanet ovtastallanáiggi jos čuvvot njuolggadusaid. Ovtastallama ja ássanbáikki mearrideamis galgá vuhtiiváldit dan mii mánnái lea buoremus.

Guhtta vahku dieđihangeatnegasvuohta ovdal go fárren čadahuvvo, mearriduvvui jagi 2010, addin dihte váhnemiidda vejolašvuođa vihkkedallat movt ovtastallan- ja ássanortnet galgá heivehuvvot mánnái buoremussan. Dieđihangeatnegasvuohta gusto sihke ássanváhnemii ja ovtastallanváhnemii.

Badjel 12 jahkásaš mánát galget miehtat dasa ahte fárret olgoriikii dahje fitnat doppe, jos dat dáhpáhuvvá almmá ovddasvástideaddji váhnema haga. Rievdadus gustogođii suoidnemánu 1.b.2016.

Váldonjuolggadus lea ahte goappaš váhnmamat geain lea váhnenovddasvástádus galget miehtat addit dearvvašvuođaveahki mánáide geat leat vuollel 16 jagi. Miedihangáibádus lea muhtin áššin heađuštan addimis dárbbášlaš dearvvašvuođaveahki. Maŋŋil 2010 láhkarievdadusa lea doarvái ahte dušše nubbi váhnen miehtá jos dohkálaš dearvvašvuođabargit oaivvildit ahte dearvvašvuođaveahkkái lea dárbu vai mánná ii gillá.

c) Mánáid sirdit eret váhnemiin

Gč. mearkkašumi

Dárbbášlaš veahkkedoaimmat

Mánáidsuodjalusláhka rievdaduvvui 2016 addin dihte mánáidsuodjalusbálvalussii buoret vejolašvuođa álggahit dárbbášlaš veahkkedoaimmaid mánáide ja váhnemiidda almma váhnemiid miediheami haga. Ulbmil lea buoridit máná dili ja hehttet čađaheamis duodalaš fuolahussirdima.

Mánáidsuodjaluslága čielggadeapmi

Láhkálávdegoddi lea čielggadan mánáidsuodjaluslága vai njuolggadusaid sáhtašii buorebut heivehit oppalaš servodat- ja máhttoovdáneapmái mii lea dáhpáhuvvan maŋŋil go mánáidsuodjalusláhka fápmuduvvui jagi 1992. Čielggadeapmi almmuhuvvui čakčat 2016.

Mánáid vuoigatvuohta váldit oktavuoda mánáidsuodjalusain

Mánát sáhttet váldit oktavuoda mánáidsuodjalusain almmá váhnemiid mieđiheami haga. Jos mánáidsuodjalus oažžu dieđuid mat mánáidsuodjaluslága vuođul geatnegahttet álggahit doaimmaid, de galgá mánáidsuodjalus nu johtilit go vejolaš guorahallat ášši. Sihke mánáidsuodjalus ja áššedovdit sáhttet guorahallama oktavuodas gáibidit mánáin ságastit sierra lanjas. Mánát geat ovdal leat leamaš mánáidsuodjalusa hálddus, leat háliidan láchkarietvadeami nu ahte váhnemat eai beasa diehtit maid mánát muitalit mánáidsuodjalussii. Dat lea dan geažil ahte mánáid galgá leat oadjebas das ahte eai ránggáštuvvo jos sii muitalit unohis áššiid vánhemiid birra. Láhkalávdegoddi lea árvvoštallan evttohusa.

Mánáidsuodjalusa máhttobuorideaddji doaibmabijut

Doarjjaortnet mii mearriduvvui 2016:s galgá gielddaid ja mánáidsuodjalusásahusaid bargiid movttiidahttit váldit mánáidsuodjalusfágalaš lassioahpuid. Ulbmil lea nannet bargiid gelbbolašvuođa mánáidsuodjalusas.

Mánáidsuodjalusfálaldat njuorat mánáide, unnoračcaide ja sin váhnemiidda

Váhnemiid ja mánáid váste guovddážit hálldašit stáhta fálaldaga suojeheames njuorat mánáide, unnoračcaide ja váhnemiidda. Guovddážit fáallet veahki čielggadit máná fuolahusdili ja/dahje nuppástuhttindoaimmaid gos oktavuoha, ovttasdoaimman ja váhnenovddasvástádus leat guovddážis. Guovddážiid doaibmabijut váikkuhit dasa ahte fuolahissirdima sáhtta hehttet.

Olggobijahallanáššit

Máná buoremus galgá vuđolaččat čuvvojuvvot olggobijahallanáššiin. Olgoriikalaš, geas lea mánáid Norggas ii galgga bijahallot eret riikkas jos lobiheami lea ássan dahje bargan Norggas unnit go guokte jagi. Dát joavku iige galgga oažžut bastevaš sisaboahtingildosa earret jos duodalaš láchkarihkumat leat dahkkojuvvon, ovdamearkka dihte veahkaválddalašvuođadagut lagas birrasis, dahje dubmehallojuvvon mánáid gearde. Ollislaš árvvoštallama vuođul, mas earret eará máná buoremus deattuhuvvo, lea dál mearriduvvon ahte sisafárrengielddus galgá leat guokte, vihta, dahje logi jagi jos olggobijahallan lea goralaš. Logi jagi sisafárrengielddus addá hálldašeapmái buoret vejolašvuođaid dássedit vihkkedallat bearašdili deasttaid duodalaš láchkarihkumiid ektui.

d) Bearašovttastahttin

Ovttastallanváhnemiid bearašovttastahttin vuoigatvuohta lea nannejuvvon. Dál lea vejolaš, mearriduvvon eavttuid vuođul, oažžut vuosttasgearde ássanlobi Norggas ovttastallanortnega vuođul jos lea Norgga ássi mánáid váhnen. Lágas lea maid mearriduvvon ahte olgoriikalaš váhnen lea vuoigatvuohta oažžut ássanlobi jos mánáid ássá fásta su luhtte, ja nubbi váhnen lea mánáid ovttas Norggas muhtun áiggi. Lágas lea maid mearriduvvon ahte bearašovttastahttin gusto maid ovttasássiide gain leat oktasaš mánáid.

2016 bajiduvvui almmolaš birgendoarjaga sisaboahtheadási, ja seammás mearriduvvui ođđa spiehkastannjuolggadus mii gusto earret eará daid bearašiid ahte geat ieža birgejit ja jos

ovttaseallin lea eaktodáhtolaš. Stuoradiggi lea ávžžuhan ráđđehusa ovddidit láhkarievdadusa ahte joatkit spiehkastannjuolggadusa ja máhcahit sisabohtogáibádusa.

Lea addojuvvon máŋga instruvssa ahte sisafárreaddji bearašássiin galgá sáhttit spiehkastit birgendoarjjagáibádusas gos ferte “erenomáš olmmošlaš beliid vuhtiiváldit”, earret eará rahpat vejolašvuoda spiehkastit dárkilit eavttuid vuodul, dakkár oktavuodain gos ohccis ja čujuhuspersovnnas (dáppeássis) lea mánná Norggas dahje eará davviriikkain.

Stuoradiggi dohkkehii geassemánus 2016 láhkarievdadusa mii guoská sisafárreaddji bearrašiidda. Gullevašvuodagáibádus lea dál mearriduvvon, mii mearkkaša ahte eará bearašlahut, geain lea čanastupmi sutnje gi soddjendárbbu vuodul lea ožžon gaskaboddosaš ássanlobi, eai soaitte oažžut ássanlobi jos bearašsisafárren lea vejolaš eará oadjebas riikii gos olles bearrašis lea eanet gullevašvuota.

Mii árvvoštallat dárbbu rievdadit láhkaásahusaid. Ovdabargguin čájehuvvo ahte gullevašvuodagáibádus earret eará ii galgga gustot jos ohcci lea vuollel 15 jahkasaš mánná geas eai leat fuolaheaddjit ruovtturiikkas (dahje dan riikkas gos mánná lea). Gáibiduvvo maid ahte sii geat áigot náitalit dahje ovttas eallit, galget deavdán 24 jagi go ásahtit bearraša. Das ii spiehkastuvvo jos vel sis leat ge oktasaš mánát, dan sivas go ulbmil 24-jagigáibádusain lea vuosttaldit bággonáitimiid ja hehttet boasttugeavaheami. Lea jáhkehahtti ahte spiehkasteapmi váikkuhivčče dasa ahte nissonolbmot bággehallojuvvojit sávakeahtes áhpehisvuhtii, garvin dihte láhkamearrádusaid, ja nu sii šattašedje gillát vel eanet veahkaválddi.

e) Birgendoarjja mánnái

Birgendoarjjamáksu lea árvvoštallojuvvon ja rievdadusat leat fápmuduvvon jagi 2011.

Norga leai jagi 2011 vuosttas riika mii ratifiserii Haag-konvenšuvnna 2007. Konvenšuvdna galgá sihkkarastit ahte birgendoarjjagáibádusat ja eará bearašguoski birgendoarjjagáibádusat čadahuvojit beaktilit riikkarájáid rastá. Norgga almmolaš birgendoarjjamearrádusaid ja priváhta birgendoarjjašiehtadusaid sáhttet maid eará konvenšuvdnastáhtat dohkkehit ja čadahit, ja nuppe láhkai.

f) Mánát geat masset bearašoktavuoda

Gč. mearkkašumi 35.

Mánáidsuodjalusa mánnálohku

53 400 máná ja nuora ožžo veahki mánáidsuodjalusas 2015:s, sullii seamma ollu go golbma maŋimuš jagi. 2015 loahpas ožžo 6 máná 10 mánás mánáidsuodjalusa veahkkefálaldagaid ruovttus, ja 4 máná 10 mánás sirdojuvvojedje eret ruovttus. Mánáidsuodjalus lea vásihan ahte áššit leat sakka lassánan maŋimuš logijagis. Dárbu guorahallat mánáid ruovttudili daid maŋimuš jagiid lea lassánan, muhto mánáid lohku geat dárbbážit veahkkedoaimmaid lea hui dásset. Lohku mánáin ja nuorain geat dárbbážit veahkkedoaimmaid ruovttus lea maid njiedjan veaháš, muhto lohku sis geat leat sirdojuvvon ruovttus eret lea lassánan.

Bargonávccaid nannen gielddalaš mánáidsuodjalusas

Sierra ruđat leat várrejuvvon gielddalaš mánáidsuodjalusa ovdáneapmái ja dan olis leat virggit lassánan ja bargonávccat buoriduvvon. Áigodagas 2011-2016 várrejuvvojedje sierra ruđat 960 ođđa virgái. Gielddaid gaskka leat stuora erohusat bargiid ja gokčandási dáfus.

Eará kultuvrraid árvvusatnin

Gč. mearkkašumi 37.

Go máná ferte sirdit ruovttus eret, de mearrida mánáidsuodjalusláhka ahte báiki gosa máná galgá sirdojuvvot válljejuvvo máná iešvuoda vuodul ja dan vuodul ahte máná dárbbša fuola ja oahpu stádis birrasis. Galgá maid vuhtiiváldit máná oskkolaš, kultuvrralaš ja gielalaš duogáža. Láhkalávdegoddi lea árvvoštallan heivehandoaimmaid dustet lassáneaddji sisafárrema ja miehtámáilmmálašvuoda.

Biebmoruovttufuolahus

Ráđdehus lea ovddidan stuoradiggái dieđáhusa biebmoruovttufuolahusa birra čuovvovaš fáttáiguin; biebmoruovttuid háhkan ja čuovvuleapmi, mánáid váste kárten/čielggadeamit, biebmováhnemiid rámmaeavttut ja sirdáseapmi rávisolbmoeallimii.

Dohkálaš biebmoruovttuid lea váttis gávdat, ja dat mielddisbukta guhkes vuordináiggi. Mii áŋgiruššat ođđa biebmoruovttuid ovdii, maiddái dan sivas go diehtit ahte vuolleahkásaš báhtareddjiid lohku lassána.

Joatkkadikšu

Doaimmat mat álggahuvvojit mánáidsuodjaluslága vuodul ovdal go máná deavdá 18 jagi sáhttet bisuhuvvot dahje ođasmahttojuvvot gitta 23 jagi rádjai. 2011 rájes lea ávžžuhuvvon váldit oktavuoda nuoraiguin geat eai hálit joatkkadivššu go devdet 19 jagi.

Váldeguoddit vuolleahkásaččaide

Gč. mearkkašumi 9.

Vuolleahkásačča váldeguoddi lea son gii mánáidlága vuodul lea ožžon váhnenovddasvástádusa, ja gii lea válddalaš. Jos vuolleahkásačas ii leat doaibmi váldeguoddi, de galgá fylkkamánni nammadit ođđa dahje gaskaboddosaš váldeguoddi. Jos mánás ii leat oktage geas lea váhnenovddasvástádus, de galgá váldeguoddi čađahit mearrádusaid mat gullet váhnenovddasvástádusa geatnegasvuhtii. Seamma gusto jos sii geain lea váhnenovddasvástádus eai nagot áimmahuššat máná beroštumiid. Jos mánás ii leat buorre dilli, de sáhtta diggegoddi, fylkkamánni gáibádusa mielde dahje nuppi váldeguoddi gáibádusa mielde, váldit eret fuolahangeatnegasvuoda sus geas lea váhnenovddasvástádus. Mánát geat leat deavdán 12 jagi galget beassat ovdanbuktit oaiviliiddiset ovdal go mearrádus dahkko. Seamma gusto nuorat mánáid ektui agi ja láddama mielde.

g) Sirdinbáiki árvvoštallojuvvo jeavddálaččat

Gč. mearkkašumi 35.

Fylkkanammagoddi mearrida gii galgá váldit ovddasvástádusa máná fuolahusas. Mearrádus galgá fámuhuvvot go lea hui bures jáhkehahtti ahte váhnemat sáhttet dohkálaččat fuolahit máná. Almmatge ii galgga máná sirdojuvvot jus máná lea nu čatnasan olbmuide ja birrasii doppe gos lea, ja oppalaš árvoštallan čájeha ahte sirdin sáhttá dagahit mánái duođalaš váttisvuodaid. Áššeosálaččat eai sáhte gáibidit ášši fylkkamánni meannudeapmái jos ášši lea dikkis meannuduvvon mañimuš guoktenuppelogi mánus.

Mánáidsuodjaluslága vuodul gáibiduvvo maiddái hui dárkilit gozihit váhnemiid ovdáneami go máná fuolahus sirdojuvvo earáide, ja váhnemat galget oazžut čuovvulanveahki ja dieđuid eará veahkkedoaimmaid birra. Váhnemiid váste veahkkedoaimmat sáhttet váikkuhit dasa ahte stádisvuohtha bissu ja unohisvuodát máná ektui sáhttet maid geahpeduvvot. Mánáidsuodjalusbálvalusas leat bagadus- ja joavkoságastallanfálaldagat.

Mánáid áššedovdikommišuvdna ásuuvvui jagi 2010, ja kvalitehtasihkkarastá buot raporttaid maid mánáidsuodjalusa áššedovdit almmuhit. Álggos galgá kommišuvdna vuos geahčedit raportta ja dan mañnil sáhttá bidjat doaimmaid johtui mánáidsuodjaluslága vuodul. Dat lea mielddisbuktán ahte riektesihkkarvuohtha mánáidsuodjalusáššiin lea buoriduvvon.

h) Adopšuvdna

Jagi 2015 čađahuvvojedje 134 internationála adopšuvnna Norggas. Lohku lea njiedjan daid mañimuš jagiid. Jagi 2015 riegádedje 4 máná Norggas geaid váhnemat válljejedje adopteret earáide.

2008 rájes leat čađahuvvon máŋga láchkarievdadusa. Jagi 2013 mearriduvvui láchka man vuodul sáhttá gáibidit politiijaduodaštusa sis geat ohcet adopšuvnna. 2014 mearriduvvojedje ođđa njuolggadusat biebmománaidadopšuvnna ja ovttasássiidadopšuvnna birra. 2015 rájes leat internationála adopšuvdnaohccit geatnegahttojuvvon čuovvut adopšuvdnaráhkkaneaddji kurssa ovdal ovddalgihtiidohkkeheami.

i) Mánáid eretdoalvun

Norga doarju Haag-konvenšuvnna 1980 mánáid eretdoalvuma birra ja Eurohpárádi-konvenšuvnna mii lea váhnenovddasvástádusa jna.dohkkeheami ja ollašuttima birra.

Norggas dolvojuvvojedje suoli 48 máná ja 27 máná fievrriduvvojedje riikii 2015:s.

Ollu doaibmabijut leat álggahuvvon buoridan dihte mánáideretdoalvunáššiid áššemeannudeami, omd. áššáskuhtineiseváldiin ja advokáhttalisttus lea sierra oktavuodáolmmoš. Jagi 2016 rájes lea álggahuvvon ja maiddái mearriduvvon ahte guovddáseiseválddit leat geatnegahttojuvvon dieđihit mánáidsuodjalusbálvalussii go mánát dolvojuvvojit eret Norggas, ja go mánát bohtet fas Norgii. Dál lea lobiheapme suoli doalvut mánáid geat leat mánáidsuodjalusa hálddus, earret eará heahtemearrádusa vuodul. Dan bárggus leat leamaš máná beroštumit guovddažis.

Láchka bissehit almmolaš ruhtamáksámušaid ja mánáidoarjaga jos nubbi váhnen suoli doalvu máná olgoriikii fápmuduvvui jagi 2015. Lága ulbmil lea eastadit eretdoalvuma, ja johtileappot oazžut máná ruovttoluotta, vai norgga duopmostuolut besset meannudit soahpameahttunvuodaid go váhnemat eai soabat máná fuolaváldimis.

Ollu mánáin lea čanastupmi máŋgga riikii. Norgga eiseválddit leat máŋgii bivdojuvvon veahkin, earret eará rádjarasttideaddji mánáidsuodjalusáššiin. Vai dát mánát ožžot buoret

suodjaleami, de lea Norga dohkkehan Haag-konvenšuvnna 1996. Dat nanne riikkaidgaskasaš ovttasbarggu áššiin mat gusket váhnenriidduide, mánáidsuodjalusáššiide ja mánáideretdoalvunáššiide.

j) [Mánát geaid váhnemat leat giddagasas](#)

Gč. mearkkašumi 33.

Rihkusfuolahus galgá fuolahit ahte máná vuoigatvuohta ovtastallat váhnemiiguin deattuhuvvo ránggáštusáššiid oktavuodas. Go mearrádusat dahkkojit, mat gusket čohkkájeddjiide geainna lea fuolahusovddasvástádus iežaset mánáide dahje ovtastallanvuoigatvuohta mánáiguin, de galget mánáid dárbbut erenoamážit vuhtiiváldojuvvot. Buot giddagasain ja friddjafuolahuskantuvrrain lea dál mánáidovddasvástideaddjit geat galget áimmahuššat mánáid geat leat oapmahaččat.

Stuoradikki rihkusfuolahusdieđáhusa 2008 čuovvuleamis leat ollu mánáid váste doaibmabijut čadahuvvon, nu go galledanovttadagat, váhnenbagadallan čohkkájeddjiide ja doarjjajuolludeamit doaibmabijuide maid eaktodáhtolaš organisašuvnnat jođihit.

7 Doaibmanávccahisvuohta, dearvvašvuohta ja čálgu

a) Mánát geain leat hedjonan doaibmanávccat

Vealahanláhkamearrádusat

Vealahan- ja olámuddoláhka gielddá vealaheami hedjonan doaibmanávccaid geažil. Dat guoská buot servodatsurggiin, earret bearašeallimis ja eará dihto persovnnalaš oktavuodain. Láhka sisttisdoallá mearrádusaid oppalaš hábmen- ja spesialiserejuvvon heivehančovdosiid birra. Mánáin geain leat hedjonan doaibmanávccat lea vuoigatvuohta oažžut heivehuvvon oktagaslaš fálddagaid ja oahpahusa sihke mánáidgárddis, skuvllas ja gielddalaš bálvalusaid bokte.

Doaibmaplána oppalaš hábmema birra

Doaibmaplána oppalaš hábmema birra (2015-2019) galgá ovddidit ovttadássásašvuođa ja sihkkarastit buot mánáide ja nuoraide ovttadássásaš vejolašvuođaid. Plánas leat mielde doaibmabijut čuovvovaš surggiin: DGT, čálgoteknologiija, fievrreapmi, huksen, olgogovllut, kultuvra ja oahpahas.

Vuoigatvuođalávdegoddi

Vuoigatvuođalávdegoddi galgá analyseret ja čielggadit makkár rievadusaid lea dárbu sihkkarastit doaibmahehttejuvvon olbmuid vuodđovuoigatvuođaid ollašuttima. Lávdegoddi galgá gárvvistit iežas čielggadeami čakčat 2016.

Vejolašvuohta searvat kultur- ja astoáiggedoaimmaid

Mánát geain leat hedjonan doaibmanávccat eai searvva nu ollu go eará mánát iešguđet servodatfáldagaide. Oassálastima eastagat sáhttet leat ahte daid lea váttis olahit fysalaččat, váilevaš resurssat, fievrreapmi ja diehtujuohkin. Eastagat sáhttet leat sosiála, omd. jos biras duolbmá ja badjelgeahččá hálddašannávccaid ja gelbbolašvuođa, dahje ovdagáttut.

Gielddain lea erenoamáš ovddasvástádus heivehit ja koordineret veajuiduhttinbálvalusaid sidjiide geat daid dárbbasit, nu go kultur- ja astoáiggefáldagaide heivehit mánáide ja nuoraide geain leat hedjonan doaibmanávccat.

Čálgoteknikkalaš doaibmabijut, nu go teknikkalaš čovdosat ja buktagat mánáide ja nuoraide álggahuvvojedje jagi 2015. Mihttomearri lea ahte sii, geain leat doaibmahehttejumit álkit galget beassat oassálastit astoáiggefáldagaide ja daid hálddašit.

Ásahusat mat ožžot stáhtadoarjaga galget láchčit dili nu ahte olbmot geain leat hedjonan doaibmanávccat galget beassat dáidda- ja kulturvásáhusaide nu go earát ge. Dat lea vejolaš earret eará go dál besset mieđušteaddjit oastit hálbbiduvvon bileahtaid.

Geavaheaddjistivrejuvvon persovnnalaš veahkki

Gielda galgá sáhttit fállat geavatlaš veahki ja oahpaheami (BPA), mii lea organiserejuvvon geavaheaddjistivrejuvvon persovnnalaš veahkin. BPA addá doaibmanávccahis olbmuid vejolašvuođa eallit aktiivvalaš ja sorjáskeahces eallima. 2015:s lea ortnet vuoigaduvvon divššohas- ja geavaheaddjivuoigatvuođalágas. Maiddái váhnemiin, geain leat doaibmanávccahis mánát geat ássat ruovttus lea vuoigatvuohta oažžut helpendoaimmaid.

Mii guoská skuvla- ja mánáidgárdemánáide geain leat hedjonan doaibmanávccat, de čujuhat njealját raportta čuoggáide 271-278.

Aktiv Ung

Nationála gealboguovddáš doaibmanávccahis mánáid ja nuoraid várás, Aktiv Ung, ásahuvvui jagi 2012. Bálvalus galgá nannet ja loktet nationála ja báikkálaš máhtolašvuoda- ja gelbbolašvuodadási vai buot geavaheaddjit, politihkkarat ja dutkit ožžot dárbbášlaš máhtu duohtandahkat doaibmanávccahis mánáide ja nuoraide ovtadássásaš vejolašvuodaid ja duohta servodatsearvama.

Doaibmavádjigiid organisašuvnnat

Nuorra doaibmavádjigiid mielláhttoorganisašuvnnat sáhttet oažžut ruhtadoarjaga ovtasbargoorgánas Norgga mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnaid riikarádis (LNU) prošeavttaide ja eará doaibmabijuide. Ovdamearkka dihte juolluduvvo ruhtadoarjja vuosttaldit vealaheami hedjonan doaibmanávccahisvuoda geažil ja dásseárvvu ovddideapmái.

Doaibmavádjigiid organisašuvnnat ožžot ruhtadoarjaga jođihit ovtadássásaš bálvalusaid ja veahkehit iežasat miellahtuid. Organisašuvnnat sáhttet maid oažžut doarjaga jođihit geasseleairra mánáide ja nuoraide geain leat hedjonan doaibmanávccat ja nu dárbbášit erenoamáš veahki.

Lhbtí-mánát geain leat doaibmahehttejumiid

Ráđdehusa doaibmaplánas vuosttaldit vealaheami seksuála soju, sohkabealiidentitehta ja sohkabealovdanbuktima geažil, deattuhuvvo ahte máhtolašvuoda doaibmahehttejumiid ja LHBTI-fáttá birra lea dárbu gaskkustit buot bearašsuodjaluskantuvrraide ja heahteguovddážiidda. Dan lassin galgá Lhbtí-fáddá heivehuvvot neahttabáikki ung.no fáddásurggiide ja gažaldat- ja vástidanbálvalussii.

b) Birgen ja ovdáneapmi (art. 6,2)

Sullii 50 máná ja nuora vuollel 20 jagi duššet jahkásaččat lihkohisvuodaid geažil. Dat lea sullii 25 proseantta dán ahkejoavkku jápmimiin.

Norgga nuorain lea dábálaččat buorre fysalaš ja psyhkalaš dearvvašvuolta, muhto gávdnojit maiddá dearvvašvuodahástalusat. Mánnga dutkama čájehit ahte nuoraid lohku sin gaskkas geat rahčtet psyhkalaččat lea lassánan manjimus jagiid. Ja muhtun nuorat rahčtet eanet go earát. Erenoamážit sii geain leat hedjonan doaibmanávccat, lhbtí-olbmot ja unnitlohkojoavkkut. Dutkan sámi nuoraid birra čájeha earret eará ahte eallit dakkár guovllus gos sámit leat eanetlogus dahje mánnggakultuvrralaš servodagas váikkuha positiiivvalaččat psyhkalaš dearvvašvuhtii.

c) Dearvvašvuolta ja dearvvašvuodabálvalusat (art 24)

Lávdegoddi háliida 39. mearkkašumis almmuhit dearvvašvuodabálvalusaid main lea buorre dássi ja mat leat mánáid várás miehtá riikka, maiddá skuvllain.

Dearvvašvuodastašuvdna- ja skuvladearvvašvuodabálvalus

Fylkkamánit čađahedje jagi 2013 riikaviidosas bearráigeahču dearvvašvuodabálvalusain mat leat 0-6 jahkásaš mánáid várás. Gielddat/gávpotoasit ledje välljejuvvon riska- ja

rašesvuodaanalysa vuodul. Bearráigeahččamis gávnnahe dje láchkarihkumiid, eanaš resursaváilivuodaaid geažil. 2014-2016 jagiid lea gielddaid ekonomalaš rámma nannejuvvon dán bálvalussii. Gielddat vuoruhit ieža masa ruđat galget geavahuvvot. 2016:s várrejuvvojedje sierra ruđat dán bálvalussii lasihit ja buoridit jahkebargguid ja fágaidrasttideaddji ovttasbarggu.

Nuoraid dearvvašvuodastrategiija

Ráđdehus almmuhii giđdat 2016 sierra nuoraid dearvvašvuodastrategiija. Mihttomearri lea ahte nuorat, ja nuorra ollesolbmot galget oažžut buoremus vejolašvuodaaid eallit buorre eallima, ja hálldašit fysalaš, psykalaš ja sosiála gálggaid. Ja maiddái dahkat vejolažžan geavahit buriid ja heivehuvvon dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid. Nuoraid iežaset oaiivilat ja vásáhusat leat leamaš strategiija barggus guovddážis.

Mielváikkuheapmi, diehtujuohkin ja miediheapmi dearvvašvuodaáššiin

Mánáin lea mielváikkuhanvuoigatvuohta dearvvašvuoda bálvalusaid oktavuodas. Mielváikkuheapmi galgá heivehuvvot ovttaskas máná návccaide addit ja vuostáiváldit dieđuid.

Go mánná lea vuollel 16 jagi, de galgá sihke mánná ja váhnemat oažžut dieđuid dearvvašvuodaveahki birra. Dieđut galget heivehuvvot máná individuála eavttuid mielde. Dieđut mat gusket 12 – 14 jahkásaš mánáide eai galgga addojuvvot váhnemiidda jos divššohas erenoamáš sivaidd geažil ii hálit dan. Dieđut mat dárbbasuvvojit fuolahit váhnenovddasvástádusa galget almmatge addojuvvot jos divššohas lea vuollel 18 jagi.

Mánát sáhttet dábálaččat miedihit dearvvašvuodaveahkkái dan rájes go devdet 16 jagi. Váhnemiin lea miedihanriekti nuorat mánáid dáfus. Dadistaga go mánná ovdána ja rávásmuvvá, galget váhnemat guldalit máná oaiviliid ovdal go miediheapmi addojuvvo.

2012 rájes sáhtta mánná leat áššeoasálaš go lea deavdán 12 jagi ja ádde mas lea sáhka.

Go mánná deavdá 12 jagi, de galgá son beassat almmuhit iežas oaiviliid buot áššin mat gusket su dearvvašvuhtii. Máná oaiivilat galget vuhtiiváldojuvvot, agi ja láddama ektui.

Seksuála dearvvašvuohta

Čakčat 2016 lea áigumuš almmuhit ođđa surggiidrasttideaddji strategiija seksuála dearvvašvuhtii. Strategiija galgá earret eará nannet mánáid ja nuoraid seksuála mielmearrideami, hálldašeami ja mearridanvuoigatvuođa, earret eará dainna ulbmilin ahte eastadit seksuála veahkaválddálašvuođa. Mánngga jagi ulbmillaš barggu boađus lea ahte áhpehisvuođa ja aborta logut nuppelotjahkásaččaid gaskkas lea sakka njiedjan áigodagas 2009-2015.

Gárrenmirkkot

Gč. mearkkašumi 41 gárrenmirkkuid geahpedeami birra

2015 ovddiduvvui gárrenmirkkosuorgái ođđa stáhtalaš ceahkkálastinplána.

Ungdata-guorahallan 2015 (ahkejoavku 13-16 jagi) čájeha ahte nuoraidbuolva lea uhcán geavahan gárrenmirkkuid ja vásihan rihkolašvuođa, ja alkohola návddašeapmi bissu seamma dásis.

d) Doaibmabijut buoridit dábálemos dearvvašvuodáhástalusaid

Dálkkasgeavaheapmi

Gč. mearkkašumi 43.

Dearvvašvuodaeseválddit čuvvot dárkilit ovdáneami dálkkasgeavaheamis. Dat eai gávdno čielga njuolggadusat álbmoga rivttes dálkkasgeavaheapmái. Njuolggadusat ja bagadusat mat gusket psyhkalaš váttuid ja ADHD váttuid dikšumii deattuhit ahte dálkasat eai galgga leat vuosttas maid vállje. Muhto, jos dattege ferte geavahit dálkasiid, de berre dábálaččat daid geavahit ovttas eará terapiijadivššuin ja medisiinnalaš divššu oktavuodas.

Psyhkalaš dearvvašvuodafálaldagat

Gč. mearkkašumi 43.

Spesialistadearvvašvuodabálvalusas leat oktiibuot 87 mánáid ja nuoraid psyhkalaš dearvvašvuodasuddjenossodaga (MNP), miehtá riikka. Sullii 5 proseanta mánáidpopulašuvnnas ožžot veahki MNP:s. Bálvalusat leat oppalohkái buorit, muhto muhtun áššiid ferte buoridit. Ollu nuorat váillahit veahkkefálaldagaid ruovttubirrasis. MNP doaimmat ođasmahttojuvvojit dađis, ja báikkit gos fálaldagat addojuvvojit leat lassánan daid mañimuš jagiid, nu ahte eanet ja eanet mánát ja nuorat ožžot veahki doppe gos sii orrot.

Čujuhus psyhkalaš dearvvašvuodasuddjemii galgá árvoštallojuvvo 10 beaivvi siste, ja mañimuš meroštallamat čájehit ahte riikkadásis árvoštallojuvvojedje 97 proseantta čujuhusa ovdal mearreáiggi.

Iešsorbmen nuoraid gaskkas dáhpáhuvvá hárvvibut go boarrásat ahkejoavkkuin. Iešsorbmen vuollel 15 jahkasaš mánáid gaskkas iige dáhpáhuva nu dávjá. Iešvahágahttin ja iešsorbmengeahččaleapmi dáhpáhuvvá dávjibut mánáid ja nuoraid gaskkas geat leat gártan gillát veahkaválddálašvuoda, dahje jos sis leat psyhkalaš váttut, erenoamážit lossamiella, láhttenváttut ja mirkkogeavahanválttisvuodát. Doaibmaplána 2014-2017 eastadit iešsorbmemma ja iešvahágahttima, sisttisoallá mánja doaibmabiju mánáid ja nuoraid várás, earret eará ráđdeaddindoaibmajuid.

Norgga eiseválddit dihtet ahte ollugat fuolastuvvet sámi mánáid ja nuoraid psyhkalaš dearvvašvuodas. Almmolaš statistihkkadieđut eai gávdno mat duodaštivčče iešvahágahttin- ja iešsorbmenloguid dán joavkkus.

Fysalaš doaimmat

Mánáid- ja nuoraid fysalaš doaimmat ovdánit negatiivvalaččat. Dušše bealli viđajahkásaččain lihkadit 60 minuhta beaivválaččat. Gánddat lihkadit oppalohkái eanet go nieiddat. Jaskačohkkán lassána buot ahkejoavkkuin. Moanat stuoradiggedieđáhusa vuoruhit lihkadandoaimmaid.

Lhbtí-mánát ja nuorat

Lhbtí-mánát ja nuorat galget beassat geavahit dábálaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa veahkkefálaldagaid seamma go earát ge, iežaset dárbbuid mielde. Muhtun gielddain leat lassí dearvvašvuodafálaldagaid mat dán jovkui leat heivehuvvon. Dutkanraporta 2013 mii lea

sisafárreiddjiid nuorra lhbti-olbmuid eallindili birra, čájeha ahte lea duođalaš dárbu nuvttá vuosttasceahkkefálaldagaide.

Maŋŋil go láhka sohkaheali molsuma birra rievdaduvvui jagi 2016, de lea buot olbmui geat leat deavdán 16 jagi vuoigatvuohta rievdadit sohkahealdieđuid Álbmotregistaris, almmá vuđolaš meannudeami dahje medisiinnalaš diagnosa haga. Gaskal 6 ja 16 jahkásaš mánát ja nuorat sáhttet váhnemiiguin ovttas oheat rievdadit sohkaheali.

Mánát oapmahažžan ja oarbbesmánát

Mánna gii lea oapmahaš divššohasaide geain leat psykalaš váttut, gárrenmirkkováttisvuođat dahje duođalaš somáhtalaš dávdad/vahádat sáhtta dárbbasit erenoamáš čuovvuleami. Láhkarievdadus sihkkarastá ahte dearvvašvuođabargit galget diehtit ja fuolahit diehtujuohkin- ja čuovvulangeatnegasvuođaid mánáid ektui.

Maŋimus jagiid leat čađahuvvon ollu doaibmabijut sihkkarastin dihte mánna gii lea oapmahaš dahjá báhcán oarbbisin buoret čuovvuleami, ovdamearkka dihte mánáidovddasvástideaddjiortnet dearvvašvuođadoaimmahagain ja mánáid váste morašjoavkkut. Vuđolaš dutkan mánáid birra geat leat oapmahaččat čájeha ahte buozalmasvuohta čuohcá garrasit sihke mánáide, váhnemiidda ja bearašdillái.

Gielddaid bálvalusfálaldagat mánáide ja nuoraide geain leat psykalaš váttisvuođat ja gillámušat

Gielddaid jahkeberguid lohku mánáid ja nuoraid várás lea njedjan 13 proseanttain áigodagas 2007-2013. Dat ii leat dohkálaš ovdáneapmi ja lea vuostálagaid nationála eiseválddiid mihttomeari ahte nannet gielddalaš mánáid ja nuoraid bálvalusfálaldagaid. Ráđdehus lea lasihan gielddaid friijabođuid, ja nu addán gielddaide buoret doaibmavejolašvuođa vai sáhttet vuoruhit psykalaš dearvvašvuođafálaldagaid mánáid ja nuoraid várás. Gielddain lea almmatge friijavuolta organiseret iežaset bálvalusaid, lágaid ja lánkaásahusaid mearrádušaid mielde.

Čakčat 2016 sáhtta easka mihtidit movt gielddaid friijabođuid lassáneapmi 2015:s lea váikkuhan.

84 proseantta bargiin mánáid ja nuoraid váste bálvalusain leai jagi 2012 relevánta allaskuvla-/universitehtaoahppu, jagi 2007 leai dat lohku 80 proseantta. Dál lea áshuvvon fágaidrastideaddji lassioahppu mánáid ja nuoraid psykososiála doaimmaid várás. Psykalaš dearvvašvuođabargiid lohku sis geat čađahit lassioahppu lassána jeavddálaččat.

Doarjjaortnet *Psykologat gielddalaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain* lea váikkuhan dasa ahte psykologavirggit leat lassánan gielddain. Eanet go bealli gielddain ja gávpotosiin ledje 2015:s virgádan psykologa. Bálvalusdási lea buoriduvvon ja ceahkki oheat psykologaveahki lea vuoliduvvon. Árvvoštallan čájeha ahte eanaš psykologat gielddalaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain barget mánáiguin ja nuoraiguin.

e) Sosiála oadjebasvuohta ja fuolahusbálvalusat (art 26 og 18.3)

Sosiála bálvalusat

Sosiálabálvaluslága 2010 ulbmil lea ahte mánát ja nuorat ja sin bearrašat geain leat stuora váttisvuođat galget oazžut ollislaš ja ovttaštahttojuvvon bálvalusfálaldagaid. Mánáid dárbbuid

galgá erenoamážit gozihit. Mánát ja nuorat galget sihkkarastojuvvot oadjebas bajásšaddama ja sii galget sáhttit searvat dábálaš skuvla- ja astoáiggefálaldagaide, beroškeahhtá váhnemiid ekonomalaš dilis.

Fylkkamánni geahččoovddasvástáduš viiddiduvvui jagi 2010 ja dasa gullá maid dál bearráigeahččat ekonomalaš doarjagiid jna. sosiálabálvaluslága vuodul. Bearráigeahčču sáhtta váikkuhit dasa ahte bálvalusfálaldagat gielddain ja gielddaid gaskka dássejuvvojit, ja dan ahte mánáid ja mánnábearrašiid dárbbut meannuduvvojit ovtadássásačat.

Riikkaviidosas bearráigeahčču čađahuvvui ekonomalaš doarjagiid birra mat juolluduvvojit mánnábearrašiid, ja das gávnnahejje ahte mángga NAV kantuvrrain ledje boasttuvuođat kártenbarggus ja váilevašvuodat mánáid ja nuoraid dárbbuid árvvoštallamis. Boasttuvuođat ja váilevašvuodat leat dál njulgejuvvon. Dál addojuvvo maid oahpahus lágaid ja njulggadusaid birra.

2016 rájes lea sosiálabálvalusláhka rievdaduvvon, vai gielddat eai galgga beassat geavahit vuodđun mánáid sisabođu maid sii tinejit astoáiggis ja skuvlaluomu in go ekonomalaš doarjja meroštallojuvvo bearrašii. Láhkarievdadus galgá sihkkarastit ovtadássásaš vejolašvuodaid, ja leat mielde váikkuheamen dasa ahte mánát, mat gullet dakkár bearrašii mii oážžu ekonomalaš doarjaga, galget nu go eará mánát beassat buoridit iežaset dili go dinejit ruđaid barggu olis, ja oážžut ávkálaš vásáhusaid bargoeallimis.

Vuodđo- ja veahkkedoarjja

Álbmotoaju vuodđo- ja veahkkedoarjja juolluduvvo ekonomalaš buhtadussan gokčat liigegoluid ja jos dárbbasit erenoamáš bearráigeahču dahje divššu hedjonan doaimbmanávccaid geažil.

Veahkkeneavvut

Doaimmahehttejuvvon mánát sáhttet oážžut ruhtadoarjaga veahkkeneavvuide. Ruhtadoarjja juolluduvvo maiddái jos dárbbasit veahkkeneavvuid hárvhallamiidda, movttiidahttin-, duhkoraddan- ja valástallandoaimmaide buoridan dihte doaimbmanávccaid.

Mánáidoadju

Buot mánát geat ássat Norggas ožžot mánáidoaju. Mánáidoadjomearri ii leat lassánan mañimuš raporterema rájes.

Váhnenvirgelohpi

2016:s juolluduvvo váhnenruhta 49/59 vahkkui 100/80 proseantta bálkkáin.

Nissonat geain ii leat vuogitvuohhta oážžut váhnenruhtadoarjaga ožžot riegádahttinruhtadoarjaga mii máksujuvvo dušše oktii. Doarjja lei 46 000 kruvnnu jagi 2016, ja lea lassánan badjel 30 proseanttain 2009 rájes.

Doarjja okto eadnái dahje áhččái

Doarjagat galget sihkkarastit sisabođu gaskaboddosaš áigodagas oktováhnemiidda, vai sii ožžot vejolašvuoda iežaset fuolahit bargotietnasa bokte. Sáhtta oážžut nuppástusdoarjaga, lassidoarjaga, ja doarjaga mánáidgehčču. Nuppástusdoarjja juolluduvvo dábálaččat guokte mánu ovdal riegádeami, ja dassá go mánná deavdá gávccii jagi. Nuppástusdoarjja lea 2013

rájes ráddjejuvvon ja juolluduvvo dassá go mánná oažžu mánáidgárdesaji. Nuppástusdoarjja lea lassánan mañimuš jagiid ja cuoŋománu 2014 rájes dat dagai 2,25 G (2016:s 208 296 NOK). 2012:s rájes gáibiduvvo fidnolaš barguimáhcaheapmi dan rájes go mánná deavdá jagi.

Reaidadoarjja

Reaidadoarjja juolluduvvo 13-23 mánnosaš mánáide. Reaidadoarjjamearri lea lassánan mañimuš jagiid, ja lea dál 6000 kruvnnu mánnui.

Fuolahus- ja dikšundoarjja

Olbmuin, geat leat bargoeallimis ja fertejit jávkat barggus dikšut buohcci máná lea vuoigatvuohta fuolahusdoarjagii (Sisaboahhtobuhtadus). Vuoigatvuohta gusto gitta dan jahkái go mánná deavdá 12 jagi. Doarjja juolluduvvo mearriduvvon beivviid ovddas jagis, ja sorjá mánnálogus ja fuolahisdilis. 2015 rájes lea maiddá iehšeanalaš ealáhusdilliin ja luodubargiin vuoigatvuohta oažžut fuolahusdoarjaga go lea dárbu dikšut buohcci máná.

f) Dohkálaš eallinstándárda

Gč. mearkkašumi 47.

Doaibmabijut eastadit mánáidgeafivuoda

Badjel 90 000 máná ellet bearrašiin geain lea vuollegis sisaboahhtu, ja dat lea sullii 9,4 proseantta buot Norgga mánáin. Mánáid lohku geat bajásšaddet geafes bearrašiin lea lassánan mañimuš jagiid. Sisafárreaddjidoogáš mánáid lohku dahká 51 proseantta daid mánáid ektui geat ellet bearrašiin gos lea heajos ekonomiiija. Buohtastahttima dihte sáhtta namuhit ahte sisafárreaddjidoogáš mánáid lohku lea sullii 12 proseantta buot Norgga mánáin.

Ráddehusa strategiiija *Barn som lever i fattigdom (2015-2017)*, (Mánát geat ellet geafivuodas 2015-2017), vuosttas Norggas, galgá eastadit dan ahte geafivuoda árbejuvvon, ja buoridit mánáid eallindási. Strategiiijas leat čieža vuoruhansuorggi; eastadeapmi, oahppomannolaga čadaheapmi, oassálastin ja searvadahttin, dearvvašvuodafálaldagat, juvssahahtti bargoeallin, dutkan ja ovddasvástádusa- ja gelbbolašvuodajuohkin.

Doaibmabijut leat earret eará bearašsuodjalusa eastadeaddji doaimmaid birra mat gusket mánnábearrašiidda geat ellet váttis dilis, ássandoarjjaortnet, láigoviesuid rámmadoarjja, dearvvašvuodastašuvdna- ja skuvladearvvašvuodabálvalus ja doarjjaortnet oassálastin- ja searvadahttindoaimmaide. Strategiiija sisttisoallá maid doaibmabijuid veahkehit nuoraid bargoeallimii ja maiddá bearrašiid geain lea erenoamáš váttis dilli. Strategiiijas leat maid mielde indikáhtorat mat čájehit mánáidgeafivuoda viidodaga, geat ellet rašes dilis, ja geat sáhttet šaddet gillát geafivuoda nátionála-, fylkka- ja gielddadásis. Indikáhtorat veahkehit gielddaid mearridit ulbmillaš doaibmabijuid.

2014 ásahuvvui nátionála doarjjaortnet eastadit mánáidgeafivuoda. Ulbmil lea eastadit ja/dahje geahpedit geafivuoda váikkuhusaid mánáid ja nuoraid gaskkas, ja buoridit vejolašvuodaid vai eanebut sáhttet searvat dehálaš sosiála lávddiin, nu go kultur- ja astoáiggefálaldagain, beroškeahhtá váhnemiid sisaboahhtu ja sosiála dilis. Doarjjaortnet *Mánáid- ja nuoraiddoaimmat stuorit gávpotservodagain* lea maid nannejuvvon. Doarjagat doaibmabijuide eastadit geafivuoda mánáin ja mánnábearrašiin geat dárbbasit sosiála veahki NAV-kantuvrrain lea nannejuvvon.

Astoáiggešiehtadus

Ráđđehus lea álggahan doaimmaid nu ahte buot mánát, beroškeahhtá váhnemiid ekonomiijas, galget oažžut vejolašvuoda searvat unnimus ovtta organiserejuvvon astoáiggefálaldahkii earáiguin ovttas. Eiseválddit leat ovttasbarggus KS:in, Valáštallamiin ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaiguin vuolláičállán Astoáiggešiehtadusa. Dat galgá leat mielde ovddideamen ovttasbarggu báikkálaččat ja nationálalaččat ja fuomášahttit man dehálaš lea áŋgiruššat báikkálaš servviid ja joavkkuid astoáiggefálaldagaid ovdii vai sosiála oktavuodát mánáid ja nuoraid gaska buorranit báikkálaš servodagain. Mánát ja nuorat galget váldojuvvot mielde ja beassat váikkuhit daid doaimmaide maidda sii servet. ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuodaid birra lea leamaš vuodđun astoáiggešiehtadussii.

Viessososiála bargu

Sullii 2,5 proseantta álbmogis meroštallojuvvojit eallit váttis viessosomárkanis, ja bealli sis leat mánnábearrašat. Guorahallan mii dahkkui jagi 2013 čájeha ahte dat leat eanaš sisafárreaddjidoogáš bearrašat ja okto fuolaheaddjit.

Ráđđehus ovddidii jagi 2014 nationála strategiija viessososiála barggu birra (2014-2020). Vuoruhuvvon ulbmiljoavkkut leat bearrašat ja nuorat geat ellet váttis dilis.

Strategiijaáigodagas leat golbma boadusulbmila mat gusket mánáide ja nuoraide: 1) mánnábearrašiid váste láigoviesut galget leat buori dásis ja dorvvolaš ássanbirrasis, 2) gaskaboddosaš ássanfálaldat galgá addojuvvot mánnábearrašiidda ja nuoraide dušše erenoamáš oktavuodain, ja dákkár ássan ii galgga bistit guhkit go golbma mánu ja 3) mánnábearrašiid ja nuoraid viesohisvuoda galgá eastadit.

8 Oahppu, astoáigi ja kulturdoaimmat

a) Vuoigatvuolta ohppui

Gč. mearkkašumi 49.

Mánáidgárdi

Mánáidgárdi mii lea vuosttas ceahkki oppa oahppomannolagas lea vuodđun viidáset ohppui ja bargoeallimii, ja nu váikkuha ge ovttaskas olbmo vejolašvuodaide juksat ulbmiliiddis ja ovddidit máhtolašvuodas.

90 proseantta 1-5 jahkasaš mánáin leat mánáidgárddis. Ráđđehus lea álggahan moanat doaibmabiju vai sisaváldin čadahuvvo njuovžileappot ja vai mánáidgárddit leat olámuttus buot váhnemiidda, beroškeahhtá ekonomiijas. Vuoládusortnegat buot bearrašiidda geain lea vuollegis bálká, ja nuvtá váimmusáigi mánáidgárddis buot njealje- ja viđajahkásaččaide geat gullet bearrašiidda gos sisabohtu lea vuollin, leat dakkár doaibmabijut. Nuvttá váimmusáigi lea váikkuhan dasa ahte mánát leat lassánan mánáidgárddiin. 2016 čavčča rájes viiddiduvvo ortnet ja gusto maiddá golmmajahkásaččaide. Guorahallamat čájehit ahte rabas mánáidgárddit sáhttet leat ávkkálaččat háhkat eanet mánáid dábálaš mánáidgárddiide, erenoamáš sisafárreaddjidoogáš mánáid.

Sihkkarastin dihte ahte bearrašat geain lea heajos sisaboahu ja unnitlohkogiela mánát geavahit mánáidgárdefálaldagaid, juolluduvvo jagi 2016 rájes doarjja gielddaide vai besset buoridit diehtujuohkima ja bagadallama mánáidgárdefálaldagaid birra.

Vuollet skuvlaahkásaš mánáin lea vuoigatvuohta oažžut spesiálapedagogalaš veahki jos sii dan dárbbasit. Dat gusto sorjáskeahtá lea go mánáidgárddis dahje ii. Jagi 2015 ožžo sullii 2,8 proseantta buot mánáidgárdemánáin diekkár veahki. Mánáidgárdelágas lea láhkamearriduvvon ahte spesiálapedagogalaš veahki ulbmil lea earret eará nannet máhtolašvuođa ja didolašvuođa mánáid vuoigatvuođain.

Nationála giella-, lohkan- ja čállinstrategiija

Dainna ulbmiliin ahte buoridit mánáid vejolašvuođa čuovvut oahpahusa, de lea ráđđehus dieđihan odđa giella-, lohkan- ja čállinstrategiija, *Giellabálgát*, áigodahkii 2016-2019. Lohkan- ja čállinmáhttu lea áibbas dárbbaslaš jos galggaš sáhttit hálddašit buot fágaid. Odđa strategiija ulbmiljoavkkut leat mánát geain leat giellaváttisvuođat, oahppit geain leat lohkan- ja čállinváttut, bártnit, unnitlohkogiela ja erenoamáš čeahpes oahppit.

Oahpahusa čađaheapmi

73 proseantta ohppiin geat álget joatkkaskuvlii, čadahit oahpu viđa jagis (2010-2015). Logi jagi maŋŋil go skuvlii leat álgán, leat 80 proseantta čadahán oahpahusa, ja eanet nieiddat go bártnit.

Dehálaš eaktu bissovaš barggolašvuhtii lea čadahuvvon joatkkaoahppu. Danne lea dehálaš oáčuhit eanebuid čadahit joatkkaoahpu.

Joatkkaoahpahusa buoret čađaheami prográmma (2014-2017) ulbmiljoavkui gullet sihke oahppit geat eai soaitte čadahit joatkkaoahpahusa, ja 15 -21 jahkásaš nuorat, geat leat oahpu ja barggu haga. Prográmma sisttisdoallá sihke riikaviidosas, guovlluguovdasaš ja báikkálaš doaibmabijuid. Prográmma guovddáš doaimmat leat gelbbolašvuođabuorideapmi oahpaheddjiide, kvalifiserendoaimmat ohppiide ja oahpahalliide, NAV-bagadalliide ja psykologaide skuvllas. Doarjja oahpahalliide geain leat erenoamáš dárbbut lea maid mielde dán prográmmas.

Doarjjaortnet *Doarjja čuovvulan- ja bagadallandoaimmaide* mii lea nuoraid várás, galgá nannet ovttahtandoaimmaid ja lávgadeabbo čuovvulit 14-23 jahkásaš nuoraid geat leat oahpu ja barggu haga, dahje eai soaitte čadahit joatkkaoahpahusa. Ulbmil lea nannet nuoraid skuvlagullelašvuođa, čálgu ja gálggaid, ja váikkuhit dasa ahte skuvlabohtosat buoriduvvojit ja ahte eanebut čadahit joatkkaoahpu. Ortnet lea árvoštallojuvvon, ja čájehuvvo ahte 70 proseantta nuorain ožžot buoret oktavuoda skuvllain ja bargoeallimiin oanehis áiggis. Doarjja lasihuvvui jagi 2016.

Skuvladoaimmat mánáidsuodjalusmánáide

Mánáin, geat leat vásihan mánáidsuodjalusa lea dávjá lossadeabbo dilli skuvllas go eará mánáin. 2014:s nannejuvvojedje doaibmabijut duddjot buoret heivehuvvon skuvla- ja oahpahušdili mánáidsuodjalusa mánáide, ja bargu joatkašuvvo. Earret eará leat buot fylkkat čadahán dialogakonfereanssaid skuvlabargiid ja mánáidsuodjalussuorggi gaskka, ja digitála bagadallanneavvu mánáidsuodjalusa ja skuvlla ovttašbarggu birra lea almmuhuvvon. Buot mánáidsuodjalusásahusain gáibiduvvo skuvlaovddasvástideaddji.

0-24 ovttasbargu – ovttahttojuvvon ja ollislaš bálvalusat

Vai sáhtta jodánit veahkehit mánáid ja nuoraid geat leat váttis dilis, de gáibiduvvo ahte buot suorggit ja hálddašandásit bures ovttasbarget ja koordinerejit doaimmaideaset. Suojehis mánát dán oktavuodas leat buot vuollel 24 jahkásaš mánát geain lea stuorit riska oažžut dearvvašvuoda ja sosiála váttisvuodaid, geain leat váilevaš ovdánavvejolašvuodát oahppovuogádagas, ja sirrejuvvojit ja olggustuvvojit. Bajitdási ulbmil lea buoridit stáhta ja gielddaid ovttasdoaimmama unnidan dihte jávkama joatkkaoahpahusas, ja eanebuid oažžut bargoeallimii. Ferte lámčit dili dasa ahte gielddat ja fylkkagielddat buorebut sáhttet ovddidit ja fállat fágaidrastideaddji ja beaktileabbo čuovvuleami mánáidgárddiin, vuodđoskuvllas, dearvvašvuodas, mánáidsuodjalusas ja NAV:s.

Skuvlabagadalli románis-ohppiid várás

Jagi 2011 ásahii Oslo gieldda románis-bagadalli ortnega. Ortnega ulbmil lea buoridit gulahallama ja áddejumi skuvllaid ja románis-bearrašiid gaskkas ja oaččuhit eanet románismánáid čadahit oahpahusa.

Gelbbolašvuodta mánggabealatvuhtii

Prosjekta *Gelbbolašvuodta ovddidit mánggabealatvuoda* (2013-2017) galgá váikkuhit dasa ahte mánggagielatvuodta árvvosmahttojuvvo ja vuhtiiváldojuvvo olles oahppomannolagas. Mihttomearri lea ahte unnilohkogielat mánát ja nuorat eanemus lági mielde čadahit oahppomannolaga.

Doaimmat vuosttaldit givssideami

Čielggadeamis "*Gullat gosa nu – váikkuhangaskaoamit oadjebas psykososiála skuvlabirrasii*" (*Å høre til - Virkemidler for et trygt psykososialt miljø*) guorahallojuvvojedje doaibmabijut eastadit givssideami ja das árvaluvvojit ollu doaibmabijut. Eiseválddit áigot čuovvulit árvalusaid čielgaseabbo njuolggadusaiguin, buoridit gelbbolašvuoda bargat eastademiin ja hálddašemiin, vai sii geat leat gártan gillát givssideami ja sin bearrašat álkit ožžot dieđuid movt ášši sáhtta ovddidit. Dál galgá ásahuvvot doaibmageatnegasvuodta vai váiddaáššit njuovžileappot meannuduvvojit. Ráđdehus áigu joatkit doarjjaortnega báikkálaš gearggusvuodajoavkkuide mat vuosttaldit givssideami ja doarjjaortnega givssidanprográmmaide.

Lea ráhkaduvvon gelbbolašvuodapáhka nannet skuvllaid ja mánáidgárddiid bargonávccaid eastadit ja hálldašit givssideami, ovdamearkka dihte gelbbolašvuodadoaimmat sámi birrasiin.

Ráđdehus lea 2016 rájes ásahan geatnegahtti searvevuoda eastadit givssideami. Searvevuodas leat mielde organisašuvnnat mat organiserejit sihke skuvla- ja mánáidgárdeaiiggádiid, skuvllabargiid ja mánáidgárddeargiid, váhnemiid ja ohppiid.

Vuodđoskuvlla oahpaheddjiid gelbbolašvuodta

Strategiijas *Oahpaheaddjiingiruššan* lea ráđdehus dieđihan máŋga ođastusa ovddidit skuvlla gos oahppit ohppet eanet. Oahpaheddjiide lea mearriduvvon ođđa gelbbolašvuodagáibáduš, ja

gáibiduvvo maid eanet sis geat oahpahit dárogiela, engelasgiela ja matematihka. Oahpaheaddjián giruššan guoská maid sápmelaččaide.

Vai eanet oahpaheddjiin lea vejolaš ollašuttit ráđđehusa mearridan gáibádusaid, de lea ráđđehus álggahan ollu lasseoahpuid oahpaheddjiid várás. 2015:s ožžo eanet go 5 000 oahpaheaddji lasseoahpposaji maid stáhta ruhtadii. Ortnet joatkašuvvo 2016:s.

Nationála unnitlogut

Nationála mánggakultuvrralaš oahpahasguovddáš lea ráhkadan diehtujuohkin- ja oahppomateriálaid nationála unnitloguid birra maid mánáidgárddit ja skuvllat sáhttet geavahit. Prošeakta heivehuvvon oahpahusa birra ja IKT-geavaheami birra go bearrašat leat mátkkis lea loahpahuuvvon. Prošeaktii lea leamaš hui mávssolaš ahte bargit mánáidgárddiin ja skuvllain ožžot dieđu prošeaktabarggu birra.

Mánát geat ohcet suodjaleami

Gč. mearkkašumi 52.

Dorvoohcciid mánáin ii leat vuoigatvuohta mánáidgárdesadjái ovdal go ássanlohpi lea juolluduvvon ja go bearaš lea ásaiduvvon gildii. Stáhtalaš ruhtadanortnet sáhtta, jos leat guorus sajit, gokčat buot mánáidgárdegoluid daid mánáid ovddas geat leat deavdán njeallje jagi. 2016 čavčča rájes lea maid várrejuvvon ruđat gokčat goluid vai bearrašat geat leat ožžon ássanlobi, muhto ássat ain vuostáiváldinbáikkis ožžot nuvtta váimmusáiggi mánáidgárddis guovtte- ja golmmajahkásaččaide.

Buot mánáin, geat leat vuodđoskuvlaagis (6-16 jagi) lea vuoigatvuohta ja geatnegasvuohta oahpahussii. Vuoigatvuohta gusto dan rájes go mánná jáhkkimis boahtá Norgii ássat golmma mánnui. Geavadis dat mearkkaša ahte mánná gii ohcá suodjaleami, galgá oažžut skuvlafálaldaga dakkaviđe go boahtá Norgii. Vuodđoskuvlaoahpahusa vuoigatvuhtii ii mearkkaš maidige jos ássan lea lobiheapme. Mánná lea geatnegahttojuvvon searvat oahpahussii jos lea ássan Norggas guhkit go golbma mánu. 2014 rájes ožžo maidá nuorat gaskal 16-18 jagi geat ohcat ássanlobi, vuoigatvuođa joatkkaoahpahussii dahje rávisolbmuid vuodđoskuvlaoahpahussii jos lea jáhkehahti ahte áigot ássat Norggas guhkit go golbma mánu. Geassemánu 2016 rájes sáhttet nuorat geain lea joatkkaoahpahusa vuoigatvuohta, oažžut viiddiduvvon vuodđoskuvlaoahpahusa ovdal dahje ovttas dainna. 16-18 jahkásaš nuoraid vuoigatvuohta oahpahussii ii gusto šat jos ássanlobi ohcamuš ollásit hilgojuvvo. Ovttaskas vuolleahkásaččat geat leat ožžon áigeráddjejuvvon ássanlobi dahje jos sin ohcan lea hilgojuvvon, sáhttet ohcat ruhtadoarjaga gelbbolašvuodabuorideapmái, vai besset bures ráhkkanit bargodillái ruovtturiikkas.

b) Oahpahusa mihttomearit

Dás čujuhuvvo Norgga ođasmahttojuvvon dieđuide mat leat njealját raporttas, sáddejuvvon lávdegoddái 27.11.2009. Oahpahaslága ulbmilparagrafa gusto 1.1.2009 rájes. Ođđa friijaskuvlaláhka fápmuduvvui jagi 2015. Ođđa skuvllat ja dálá skuvllaid doaibmarievdadusat galget dohkkehuvvot mearriduvvon eavttuid vuodul, ovdamearkka dihte eallinoaidnu, pedagogalaš sojut ja erenoamáš heivehuvvon oahpahas.

c) Eamiálbmogiid ja unnitlohkojoavkkuid mánáid kultuvrralaš vuoigatvuodát

Gč. mearkkašumi 61.

Jahkásaččat juolluduvvo ruhtadoarjja sámi kulturulbmiliidda, maid Sámediggi hálddaša. Sámedikki kulturpolitihkas leat mánát ja nuorat dehálaš ulbmiljoavku.

2015:s ásahuvvui doarjjaortnet ealáskahttit kvena giela ja ovddidit kvena/norggasuoma kultuvrra. Doarjja geavahuvvo jođihit guokte guovddáža mat earret eará lágídit kurssaid ja doaimmaid.

Ráđđehus ja Sámediggi ásaheigga Sámi giellalávdegotti jagi 2014, ja čakčat 2016 almmuhuvvo almmolaš čielggadeapmi.

d) Oahpahus olmmošvuoigatvuodaid birra

Skuvlla rolla eastadit veahkaválddalašvuođa ja seksuála illastemiid lea nannejuvvon. Lea maid ráhkaduvvon máŋga máhttoulbmila sohkabealdásseárvvu birra.

e) Astoáigi

Eaktodáhtolašsuorggi rámmaeavttut

Ráđđehus ovddidii 2015:s *Eaktodáhtolašvuođa julggaštus – ovttasdoaimma soahpamuš gaskal ráđđehusa ja eaktodáhtolašsuorggi*. Moanat stáhtalaš váikkuhangaskaoamit movttiidahttet jođihit eaktodáhtolaš doaimmaid ja leat ávkin ollu eaktodáhtolaš organisašuvnnaide.

Eaktodáhtolaš organisašuvnnaid ožžot buhtaduvvot lassiarvodivada gálvvuid ja bálvalusaid ovddas.

Stáhtalaš doarjjaortnet Friddjafoanda galgá movttiidahttit mánáid ja nuoraid aktiivvalaččat searvat báikkálaš doaimmaide, ja buoridit eaktodáhtolaš organisašuvnnaid ja miellahttovuodot joavkkuid rámmaeavttuid báikkálaččat. Friddjafondii juolluduvvo ruhta Norsk Tipping ruhtaspealloruđaid badjebáhčagis. Ollu organisašuvnnaid ja joavkkut iešguđetlágan ulbmiliiguin ja doaimmaiguin sáhttet geavahit dán doarjjaortnega.

Árbeláhka rievdaduvvui jagi 2015. Jos olbmos eai leat árbbolaččat, de gahččá árbi eaktodáhtolaš organisašuvnnaide mat barget mánáid ja nuoraid doaimmaiguin, ovdamearkka dihte mánáiguin geain leat hednonan doaimmanávccat.

Speallanruđain lea stuora mearkkašupmi eaktodáhtolašsuorggi guoskevaš valáštallandoaimmaide.

Ovttasbargu eaktodáhtolaš organisašuvnnaiguin

Organisašuvnnaid mearkkašupmi meroštallojuvvo almmolaš doarjja- ja ruhtapolitihkas, gč. valáštallančilgehusa vuollelis.

Ruhtadoarjja juolluduvvo eaktodáhtolaš mánáid- ja nuoraid organisašuvnnaid riikkaviidosas ja riikkaidgaskasaš doaimmaide vuodđodoarjaga doarjjaortnega bokte. Ortnet láhčá dili mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnaid doaimmaid searvamii.

Mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnat leat dehálaš deaivvadanbáikkít gos mánát ja nuorat sáhttet ovdánit, geavahit máhtuset ja oažžut demokrátalaš oahpahusa, ja ovddidit iežaset oaiiviid. Departemeanttain lea oktavuoha organisašuvnnaiguin ráđđehusa politihka hábmemis ja čađaheamis.

Norga oassálastá EO-prográmmas Erasmus+ (2014-2020) mii lea oahpuid, oahpahusa, valáštallama ja nuoraiddoaimmaid birra. Prográmma bokte ožžot nuorat vejolašvuoda searvat eaktodáhtolaš doaimmaide, kurssaide ja riikkaidgaskasaš lonuhallandoaimmaide.

Sosiála mediat

Sosiála mediat addet odđa vejolašvuodaid gulahallamii ja searvamii, muhto lea maid stuorit riska vásihit sávakehtes dáhpáhusaid, áitagiid ja givssideami.

Mediabearráigeahčču “Trygg bruk” lea nationála koordináhtor mii bargá dan ovdii ahte mánát ja nuorat galget oažžut oadjebas digitála árgabeaivve. Trygg bruk-guovddáš ovttasbargá organisašuvnnaiguin, departemeanttaiguin ja fitnodagaiguin ja addá rádiid jos oktage dan dárbbasa.

Mediabearráigeahčču čađaha Mánáid ja media-iskosiid kárten dihte mediageavaheami. Mediabearráigeahčču ja mánga eará organisašuvnna mearridit doaibmabijuid ja diehtjuohkindoaimmaid iskamiid vuodul.

Mediabearráigeahčču lea mañimuš jagiid lágidan NUORRA & DIGITÁLA-konferansa, gos earret eará vaššicealkámušat leat leamaš temán.

Nuoraid kulturdeaivvadeapmi ja taleantagilvu

Nuoraid kulturdeaivvadeapmi lea riikkaviidosas kulturdáhpáhus badjel 10 jahkásaš mánáid ja nuoraid várás. Oassálastit besset báikkálaš ja guovlluguovdasaš kulturdeaivvademiin čájehit iešgudetlágan kulturdáhpáhusaid ja doaimmaid, ja oahpásmuvvat eará kulturberošteaddji nuoraiguin. Doaibmabidju oažžu fásta doarjaga stáhtabušehta bokte.

Talent Norge lea 2015 rájes ángirit ovddidan dáidda- ja kultursuorggi. Ulbmiljoavku leat nuorat geain leat erenoamáš attáldagat háhkat alcceseaset guhkesáiggi dáidda- dahje kulturkarriera alla riikkaidgaskasaš dásis.

Kulturfálaldagat mánáide ja nuoraide geain leat hedjonan doaibmanávccat

Dissimiles bargá árjjálaččat vai mánát ja nuorat geain leat hedjonan doaibmanávccat besset oassálastit kultuvrralaš doaimmain. Dissimilis oažžu doaibmadoarjaga stáhtas.

Teater Manu lea áidna mearkagiellateáhter Norggas, ja čájálmasat čađahuvvojit sihke mearkagiela ja hupmangiela bokte. Teáhter oažžu doaibmadoarjaga stáhtas.

Stáhtalaš doaimmahat Norgga jietna- ja čoakkislohkangirjerádju buvtada ja luoiká jietnagirjiid ja čoakkislohkangirjiid, mánáide ja nuoraide.

Norgga kulturráđđi

Norgga kulturráđđi juolluda ruhtadoarjaga mánáid- ja nuoraidkulturdoaimmaide. Áigodagas 2008-2015 čađahuvvui Dáiddaáŋgirusšan, ovdánahttinprošeakta man ulbmil lea ovddidit gelddolaš ja áigejuovdilis dáiddaprošeavttaid mánáid ja nuoraid várás, buot dáiddasurggiin.

Ulbmil lea leamaš bajidit dohkkeheami, kvalitehta ja beroštumi mánáid ja nuoraid dáiddadoaimmaide. Dáiddaáŋgiruššan lea váikkuhan dasa ahte dát suorgi lea positiivvalaččat ovdánan.

Doarjagat

2012 rájes leat sihke skuvlačuojuhanjoavkkut ja mánáid- ja nuoraidčuojuhanjoavkkut ožžon doarjaga oastit musihkkačuojuhanasaid. Ortnegii juolluduvvo ruhta Norsk Tipping badjebáhčagis.

Valáštallanpolitihkas leat mánát ja nuorat dehálaš ulbmiljoavkkut. Ráđdehus háliida ahte buohkat galggašedje beassat searvat valáštallan ja fysalaš doaimmaide. Báikkálaš valáštallanservviid/-joavkkuid jahkásaš doarjagat váikkuhit dasa. 2012 rájes gitta 2016 rádjai lea doarjjarámma belliin lassánan.

Oassálastin valáštallamis

Sullii 85 proseantta buot norgga mánát leat mánáidskuvlaáiggis leamaš miellahttun muhtun valáštallansearvvis. Organisererejuvvon valáštallan lea deháleamos organisererejuvvon astoáiggedoaimma nuoraide. Almmatge lea aktiivvalaš miellahtuid lohku njiedjan nuoraid gaskkas. Norgga valáštallanlihttu ja olympiija ja paralympiija lávdegotti (NIF) čielga ulbmil lea hehttet logu njiedjamis ain eanet ja áigu nannet oassálastinvejolašvuodaid buotlágan valáštallandoaimmaide.

Stáhta doarjaga ulbmil maid NIF oažžu, lea bisuhit ja ovddidit buriid valáštallanfálaldagaid ja veahkehit vai buohkat sáhttet geavahit ja searvat organisererejuvvon valáštallandoaimmaide. Guorahallamat čájehit ahte mánát ja nuorat geain lea čearddalaš unnitlohkoduogáš háreve servet organisererejuvvon doaimmaide, ja nieiddat geain lea čearddalaš unnitlohkoduogáš servet vel hárvvibut go bártnit geain lea seamma duogáš. Ollugat eai searvva kultuvrralaš ja ekonomalaš hehttehusaid geažil.

Valáštallanservviide searvadahttin váste doarjjaortnet galgá geavahuvvot sisafárrejeddiid mánáid ja nuoraid (6-19 jagi) doaimbabiijuide, ja das deattuhuvvojit nieiddat, ja mánát ja nuorat geaid váhnemiin lea vuollegis sisaboahu. Ortnega ulbmil lea searvadahttit ođđa joavkkuid dábálaš valáštallanfálaldagaide.

Valáštallan doaimmahehttejuvvon mánáide

Valáštallandoaimmat mánáide geain leat hedjonan doaimmánávccat dahje doaimmahehttejumit vuoruhuvvojit. 2015-2016 juolluduvvojedje NIF:ii várrejuvvon ruđat sin várás geain leat hedjonan doaimmánávccat. Ruđat galget maid geavahuvvot psyhkalaš doaimmavádjigiid valáštallandoaimmaide. 2014-2016 várrejuvvvojedje ruđat oastit dávviriid.

Valáštallanrusttegat

Stáhtalaš valáštallanpolitihka deháleamos váikkuhangaskaoamit leat rusttethuksendoarjagat. Rusttegat láchčēt vejolašvuodaid mánáide ja nuoraide searvat báikkálaš valáštallandoaimmaide miehtá riikka. Huksendoarjja hukset ja divodit gielddaid valáštallanrusttegiid lea 2012 rájes 2016 rádjai lassánan 72 proseanttain. Rusttegat galget huksejuvvot nu ahte buohkat sáhttet daid geavahit.

9 Erenoamáš suddjenmekanismmat

a) Báhtareddjiidmánát ja ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohccit

Oasit mat gullet 52. mearkkašupmái leat čilgejuvvon dien guovtti liigeprotokolla raporttas.

Eallindilleiskkadeapmi dorvoohccimánáid birra

Eallindilleiskkadeapmi dorvoohccimánáid birra (2015), lea čielggadan ja identifiseren bálvalusaid ja doaibmabijuid viidodaga ja kvalitehta mat gávdnojit dorvoohccimánáid várás. Iskkadeapmi lea vuosttamuzžan deattuhan mánáid iežaset vásáhusaid vuostáiváldinbáikkiin. Iskkadeapmi čájeha earret eará ahte dorvoohccimánát vásihit eanet sosiála ja psyhkalaš váttisvuodaid go eará mánát. Das maid bohtá ovdan man dehálaš dat lea ahte árgabeaivi doaibmá nu dábálaččat go vejolaš, eastadan dihte váttisvuodaid. Mánáidgárdi, skuvla ja astoáiggedoaimmat leat hirbmat mávssolaččat dan oktavuodas.

Ovddasteaddjiortnet

Gč. mearkkašumi 52 b váldeguoddi nammadeami birra vuolleahkásaš dorvoohcciide. Norga lea suoidnemánus 2013 lága bokte mearridan ovddasteaddjiortnega ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohcciid várás. Ovddasteaddji galgá fuolahit máná beroštumiid dorvoohcanášsis, nu go leat mielde go eiseválddiiguin galgá gulahallat, veahkehit čielggadit identitehta, agi jna. ja ohcat váhnemiid, ja sus galgá maid oktavuolta advokáhtain gii fuolaha máná beroštumiid.

Ahkeiskkadeamit

Gč. mearkkašumi 52 d mii lea ahkeiskamiid prosedyraid birra.

Eanaš ovttaskas vuolleahkásaš asyloahcciin váilu dokumentašuvdna mii duodaštivččii identitehta ja agi. Olgoriikahálddašeapmái leat medisiinnalaš ahkeiskamat dehálaš reaiddut jos ahki eahpiduvvo. Iskammat eai rihko máná integritehta. Medisiinnalaš iskamiid bohtosat leat mielde ollislaš árvvoštallamis. Eará áššit árvvoštallamis sáhttet leat ohcci iežas dieđut, ohcci luohtehahttivuohta, vejolaš identitehtaduodaštusat ja jearahalli, vuostáiváldinbáikki bargi ja váldeguoddi meroštallamat agi dáfus. NOAS ja Redd Barna oaivvildit ahte Olgoriikadirektoráhtta (UDI) geavaha medisiinnalaš ahkeiskamiid menddo viidát. Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanttas lea leamaš gulahallan UDI:in das movt ahkeiskkadeamit geavahuvvojit, ja oaivvilda ahte UDI eahpádusat ahkedieđuid hárrái orrot leamen bures árvvoštallojuvvon.

Asyloahcamušaid meannudeapmi

Olgoriikahálddašeapmi bargá oktilaččat buoridan dihte áššemeannudeami ja beaktivuoda. Ovttasbargu olgoriikahálddašeami iešguđetge doaimmaid gaskka lea vuoruhuvvon.

Erenoamáš ollu asyloahcciid geažil čakčat 2015 lasihuvvui doarjja asyloahcamušaid meannudeapmái, ja seammás álggahuvvojedje ja árvvoštallojuvvojit odđa beavttálmahttindoaimbijut, earret eará dainna ulbmilin ahte asylajearahallamiid johtileappot ja njuovžileappot čadahit. UDI meannutkeahtes asyloahcanáššit leat beliin geahpeduvvon vuosttas jahkebealis 2016.

Gč.mearkkašumi 52 j.

Olgoriikalaččaidláhka aiddostahtttá ahte mánáid galgá erenoamážit vuhtiiváldit go lea dárbu árvvoštallat suodjaleami oaguhemiid geažil. UDI:s leat njuolggadusat movt meannudit ovttaskas vuolleahkásaš asyloahcciid suodjalanohcamušaid. Mánáidperspektiiva galgá gustot duodaštusárvoštallamis, ja árvvoštalladettiin varalašvuodaid maid vuodul sáhtta oažžut suodjaleami. Olgoriikkaeiseválddit galget duodaštusárvoštallamis vuhtiiváldit ahte sihke máná ahki, láddan ja psyhkalaš dearvvašvuolta sáhtta váikkuhit máná návccaide addit vuđolaš čilgehusaid ja mearkkašumiid. Oaguheapmi, dahje olmmošmeahtunvuolta dahje badjelgeahččanvuolta jna. árvvoštallojuvvo mánáid guovdu eará láhkai go rávisolbmuid guovdu.

Olgoriikalašláhka cealká maid hui čielgasit ahte máná buoremus galgá leat guovddážiis ássanlobi árvvoštallamis ja dan olis ferte vuhtiiváldit olmmošlaš deasttaid ja maiddái dan jos mánás lea erenoamáš gullevašvuolta Norgii. Láhka cealká maid ahte máná sáhttet oažžut dákkár ássanlogi jos vel dilli ii leat ge nu duđalaš ahte rávisolmmoš livčče ožžon ássanlobi.

Ovttagearddečoavddus, man bokte máná geat guhká leat ássan Norggas sáhttet oažžut ássanlobi, fápmuduvvui 1.7.2014. Das ii leat sáhka oppalaš “amnestijas”, ovttagearddečoavddus addá ássanlobi bearrašiidda geat devdet lága gáibadusaid. Čoavddus guoská mánáide geat 30.09.2013 leat ássan Norggas guhkit go golbma jagi. Das eaktuduvvo ahte bearraš boahká dakkár riikkas geainna Norggas lea máhcahanšiehtadus, ja ahte máhcahanšiehtadus fápmuduvvui maŋŋil go ássanlohpi ohccojuvvui. Gáibiduvvo maid ahte bearraš ieš lea mielde čielggadeamen identitehtas. 29.2.2016 rádjai ožžo 81 mánnábearraša (153 máná) ássanlobi dán ortnega vuodul.

Juovlamánu 2014 rájes leat olgoriikalaččaidláhkaásahusa mearrádusat rievdaduvvon dan geažil go ferte vuhtiiváldit mánáid gullevašvuoda Norgii. Dál ii leat mearriduvvon man galle jagi mánná galgá ássan Norggas ovdalgo oažžu ássanlobi gullevašvuoda geažil; dál galgá juohke ohcan konkrehtalaččat árvvoštallojuvvot. Das ferte vuđolaččat vuhtiiváldit man guhká mánná lea ássan Norggas, ja máná agi. Vejolaš hilgun galgá dahkkot mánnái buoremussan. Ortnet árvvoštallojuvvui go leai doaibman jagi, ja mánnábearrašiid lohku sin gaskkas geat ledje guhká ássan Norggas (badjel 4 jagi ja 4 mánu, das maiddái 1 jagi oahpahuš), ja geat ožžo mearrádusaid rievdaduvvot, ja nu ožžo ássanlobi, lea lassánan 45 proseanttas 82 prosentii.

Norga mearridii geassemánu 2015 ortnega mii addá dihto mánnájoavkkuide geat leat fárrehuvvon eret Norggas, vejolašvuoda oažžut áššiideaset meannuduvvot ođđasis ássanlobi ođđa mearrádusaid vuodul mat vuhtiiváldet máná gullevašvuoda. Ortnet gusto mánáide geat fárrehuvvojedje áigodagas 1.7.2014-18.3.2015, ja geat dalle go fárrehuvvon dáhpáhuvai ledje ássan Norggas njeallje jagi dahje guhkit. Ortnet guoskkai 30 bearraši, 28 sis välljejedje ahte ášši galggai ođđasit árvvoštallojuvvot. Njeallje bearraša ožžo ássanlogi ođđa árvvoštallama vuodul.

2015 mearriduvvui doarjjaortnet eaktodáhtolaš organisašuvnnaide mat barget mánáiguin geat guhká leat ássan Norggas. Doarjjaortnet gusto maid jagi 2016.

Ovttaskas vuolleahkásaš asyloahccit

Gč. mearkkašumiid 52 e ja f.

2015 bohte ollu eanet ovttaskas vuolleahkásaš asyloahccit go ovddit jagiid. Dat leai hástaleaddji buot vuogádagaide geat galge áimmahušat dán joavkku. Borgemánu 2016 rádjai

eai lean boahtán nu ollu mánát. Dohkálaš vuogádagat galget ráhkaduvvot sin várás geat leat boahtán ja geat bohtet boahhtevuođas.

Ovttaskas dorvoohccit geat leat vuollel 15 jagi go ohcet asyla, ožžot orrunsaji fáldaga fuolahusguovddážiis. Fáldat lea mánáidsuodjaluslága kapihtala 5A mielde. Stáhtalaš mánáidsuodjalus (Mnb-etáhta) galgá ovddasvástidit máná fuolahusa, ja fuolahusguovddáš galgá ovddasvástidit fuolahusa Mnb ovddas. Mnb-etáhta ovddasvástádus gusto dassá go olgoriikaeiseválddit mearridit dorvoohcama, ja máná ásaiduvvá muhtun gildii, dahje ferte guođdit Norgga. Fuolahusguovddášat galget jođihuvvot dohkálaččat, ja mánáin geat doppe ássat lea vuogátvuohta mielváikkuhepmái. Fylkkamánit galget daid bearráigeahččat seamma vuogi mielde go mánáidsuodjalusásahusaid.

Fuolahusguovddášat leat lassánan, jagi 2015 ledje 7 fuolahusguovddáša ja jagi 2016 álggus ledje 83 guovddáša.

Čakčat 2015 leai váttis oažžut doarvái sajiid fuolahusguovddážiin go ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohcciid lohku leai oalle allat. Mánáidsuodjalusásahusaid njuolggadusat mat gusket dohkkehepmái, kvalitehtii, ássiid vuogátvuođaide ja bearráigeahččui, galget maid gustot seamma láhkai fuolahusguovddážiidda. Láhkaásahus kvalitehta ja siskkáldas dárkkisteami gáibádusaid birra mii gusto mánáidsuodjalusásahusaide sáhtta leat hástaleaddji čuovvut duodalaš ja erenoamáš dilálašvuođain. Ođđa mearrádus mii addá vejolašvuođa spiehkastit kvalitehtagáibádusaid erenoamáš dilálašvuođain fápmuduvvui jagi 2015. Mánáid fáldagat galget áiggis áigái leat dohkálaččat dili ektui. Mearrádus gusto sihke mánáidsuodjalusásahusaide ja fuolahusguovddážiidda.

Olgoriikadirektoráhtas (UDI) lea fuolahusovddasvástádus gaskal 15 ja 18 jahkásaš ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohcciid geat ássat vuostáiváldinbáikkiin, ja galgá sihkkarastit ahte sii ožžot fuolahusa ja dorvvolašvuođa maid dárbašit nu guhká go ássat vuostáiváldinbáikkis. Ovttaskas vuolleahkásaččat ožžot fáldaga ássat vuostáiváldinbáikkiin dahje sierra ossodagain mat leat heivehuvvon dán jovkui. Fáldat ii leat lágas mearriduvvon, muhto UDI lea ráhkadan njuolggadusaid maid vuostáiváldinbáikkid galget čuovvut. Njuolggadusat geatnegahttet vuostáiváldinbáikkiid sihkkarastit ahte vuolleahkásaččat ožžot dárbašlaš čuovvuleami ja buriid fuolahusfáldagaid ja bajásšaddanbirrasa.

Gonagas stáhtaráđis sáhtta mearridit ahte mánáidsuodjaluslága 5A kapihttal vuolleahkásaččaid fuolahusguovddážiid birra maiddái galgá gustot mánáide geat leat deavdán 15 jagi. Dát vejolašvuohta ii leat gal dán rádjai geavahuvvon.

Mánáidsuodjalusláhka gusto buot mánáide geat orrot Norggas, maiddái dorvoohcciid. Cavgilanovddasvástádus gielddalaš mánáidsuodjalusbálvalussii jos vuorjašuvvá máná fuolaváldimis lea čilgejuvvon johtočállagis maid buot gielddat, vuostáiváldinguovddášat ja fuolahusguovddášat leat ožžon jagi 2010.

2016 čadahuvvui oktasaš máhttobuorideaddji seminára vuostáiváldinbáikkiid ja mánáidsuodjalusbálvalusa bargiid várás, sihkkarastin dihte ahte mánát ja nuorat rašes dilis ožžot rivttes ja buorre čuovvuleami rivttes áigái.

Ásaiduhttin

Gielddat mat ásaiduhttet ovttaskas vuolleahkásaš báhtareddjiid ožžot sierra doarjaga stáhtas juohke ovttaskas vuolleahkásaš máná ovddas maid ásaiduhttet. Mihttomearri lea ásaiduhttit vuolleahkásaččaid nu johtilit go vejolaš vai ožžot buriid fuolahusfáldagaid mat leat heivehuvvon juohkehažžii ja báikkálaš dilálašvuhtii. Gielddat ožžot dan lassin liige

ovttagearddedoarjaga juohke vuolleahkásaš máná ovddas maid ásaiduhttet 2016:s, buoridan dihte ovttaskas vuolleahkásaš báhtareddjiid ássandilálašvuoda.

Dearvvašvuodaábalvalusat

Lea ráhkaduvvon bagadus dearvvašvuodaáfalaldagaid birra mat gusket báhtareddjiide, dorvoohcciide ja bearašovttastahttimiidda.

Dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggi dulkabálvalusa bagadus lea mielde nannemin dulkageavahanortnegiid. Mánát eai galgga geavahuvvot dulkan. Dat bidjá mánáid váttis dillái ja sáhtta mánái leat vahágin.

Nationála strategiija sisafárrejeddiid dearvvašvuoda birra (2013-2017) galgá váikkuhit dasa ahte buohkat geain lea sisafárrejeddiiduođaš ožžot seammaárvosas dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid main lea buorre kvalitehta, ja mat vuhtiiváldet gielalaš ja kultuvrralaš eavttuid. Strategiija lea dehálaš sisafárrejeddiiduođaš mánáide.

Jagi 2012 lánkaásahus dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid vuoigatvuođaid birra mii guoská olbmuid geat eai leat ožžon fásta ássanlobi riikkas, cealká ahte mánáin lea sullii seamma vuoigatvuođat dárbbalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid gielddas ja spesialistadearvvašvuodaábalvalusas go muđui eará mánáin geat áset Norggas. Vuoigatvuohta gusto beroškeahhtá leago ássan lobálaš vai ii.

b) Čearddalaš unnitlohkojoavkkuid dahje eamiálbmogiid mánát

Gč. mearkkašumi 61.

Searvadahttinpolitihkka

Mihttomearri lea ahte buot mánát galget dovdat ahte sii dohkkehuvvojit ja árvvusadnojuvvojit, beroškeahhtá eallinoainnus ja kultuvrralaš duogážiis. Stuaradiggediedáhus *Vuostáiváldinbáikkis bargoeallimii – beaktilis searvadahttinpolitihkka* galgá sihkkarastit ahte sisafárrejeddit besset geavahit almmolaš bálvalusaid, nu go mánáidgárddiid, skuvlla ja dearvvašvuodaábalvalusaid. Ráđdehus áigu maid álggahit eanet doaibmabijuid eastadit vealaheami, radikaliserema ja vaššicealkámušaid.

Doaibmabijut vuosttaldit antisemitismma

Dat lea dárbu nannet doaibmabijuid vuosttaldit antisemitismma Norggas. Ráđdehus áigu danne ovddidit doaibmaplána antisemitismma vuosttaldeami birra čakčat 2016.

Jagi 2015 ja 2016 juolluduvvojedje liigeruđat diehtujuohkindoaimmaide maid Det Mosaiske Trossamfund lágidii, dainna ulbmilin ahte geahpedit antisemitismma ja buoridit máhtolašvuoda juvddálaččaid ja juvddálašvuoda birra. Ollu doaibmabijut leat mánáid ja nuoraid várás, earret eará doaibmabidju juvddálaš ofelaččat, masa sámi ofelaččat leat leamaš ovdagovvan.

c) Viesohisvuohta

Mánát gillájit mángga lánkai viesohisvuoda geažil. Maŋimuš guorahallan (2012) čájeha ahte 679 máná oktan bearrašinnis ledje viesu haga, ja lohku jagi 2008 guorahallama rájes leai lassánan mihtilmasat, go dalle leai lohku 400 máná. Viesuhisvuohta čuohcá maid eará mánáide jos ovttastallanváhnemiin ii leat ássansadji. Eanaš mánábearrašat geain váilu

ássansadji ássat gaskaboddosaččat ustibiid ja bearrašiid luhtte, gaskaboddosaš láigoviesuin dahje iešgudetlágan ásašusain. Guorahallan čájeha ahte dušše guokte bearraša ásse gáhta alde. Ođđa guorahallan galgá čađahuvvot jagi 2016.

d) Mánáid ávkkástallan

Mánáid ávkkástallat ekonomalaččat

Gč. ovdalis raporttaid.

Mánáid ávkkástallat lobihis narkotihkkabuvttadeamis ja -gávppašeamis

Dasa eai gávdno erenoamáš doaibmabijut.

Mánáid suoli eretdoalvut, vuovdit ja gávppašit

Gč. mearkkašumi 54 olmmošgávppašeami birra.

Norggas ii oro leamen olmmošgávppašeapmi nu viiddis. Dán rádjai leat sullii 10 duomu čađahuvvon olmmošgávppašašansuorggis mii fátmasta vuolleahkásaččaid.

Koordinerenovttadat mii fuolaha olmmošgávppašeami gillájeddjiid (KOM) muitala ahte 36 vuolleahkásačča geat leat gártan gillát olmmošgávppašeami ožžo veahki jagi 2014. KOM lea dál bistevaš ortnet, ja máŋga politiijaguovllu leat ásašan sierra joavkkuid/prošeavttaid vuosttaldit olmmošgávppašeami.

Ovddit plána vásáhusaid vuodul ráhkaduvvui áigodahkii 2011-2014 doaibmaplána vuosttaldit olmmošgávppašeami, ja ođđa doaibmaplána lea álggahuvvon. Eurohpárađi bearráigeahččanorgána GRETA árvoštalai olmmošgávppašeami eastadandoaimmaid Norggas jagi 2013 raporttas, ja ávžžuhusat galget čuovvuluvvot.

2015:s almmuhuvvui raporta *Eai min mánát. Identifiseret ja čuovvulit vuolleahkásaš mánáid geat leat gillán olmmošgávppašeami Norggas*. Dat joatkašuvai jagi 2016 guorahallama *Čuovvulit vejolaš vuolleahkásaččaid geat leat gillán olmmošgávppašeami Norggas* bokte, mii čilge vuđolaččat movt politiija, mánáidsuodjalus ja UDI barget áššiiguin gos 139 vuolleahkásačča váruhuvvojedje gillán olmmošgávppašeami. Jagi 2016 čađahuvvui dan lassin čielggadeapmi *Sii lohke mun ferten*, mii čalmmustahtta mánáid iežaset vásihusaid. Dieđut maid mánát muitalit go bohtet Norgii geažuhit makkár bákkolaš dilis sii leat eallán, ja movt mánát leat ferten iežaset fuolahit ja vásihan dorvvuhisvuoda ja áitagiid jodedettiin Norgii ja Norggas.

Jos mánáidsuodjalusbálvalus váruha ahte mánná soaitá gillán olmmošgávppašeami dahje oážžu dieđu dan birra, de galgá mánáidsuodjalusbálvalus dakkaviđe iskat ášši, ja ovtas politiijain árvoštallat máná riskadili ja veahkkedárbbu. Dasto galget álggahuvvot dárbbalaš doaibmabijut sihkkarastit ja áimmahuššat máná dárbbuid buoremus lági mielde. Olgoriikalašeiseválddit galget maid oážžut dieđu dan birra.

Mánát geat leat gártan gillát olmmošgávppašeami sáhttet biddjot mánáidsuodjalusásahussii almmá miehtama haga. Jagi 2012 oáččuimet ođđa mearrádusaid mánáidsuodjalusláhkii olmmošgávppašeami birra, maid mihttomearri lea addit mánnái suodjaleami ja fuolahusa. Lea dehálaš áimmahuššat mánáid riektesihkkarvuoda, ja fuolaváldinsirdimii leat garra gáibádušat ja eavttut. Gáržžideamit eai galgga hehttet eanet go lea dárbu. Gáibiduvvo maid ahte ášši galgá iskkaduvvot fylkkanammagottis juohke gudát vahku.

Eará ávkkástallanvuogit

Gielddus geavahit mánáid dulkan bođii fápmui 2016:s. Gielddus guoská diehtogaskkusteapmái hálldahusaid ja olbmuid gaskka. Gildosis sáhtta spiehkastit dakkár diliin go lea dárbu hehttet jápmima dahje duođalaš dearvvašvuodavahága ja eará heahdedili. Gildosis sáhtta maid spiehkastit máná vuhtiváldima geažil ja dihto dilálašvuodain, jos dat leš bealuštahtti. Gielddus lea earret eará vuodustuvvon mánáidkonvenšuvnna 3. ja 36. artihkkalii.

e) Mánát geat leat gillán dahje oaidnán vearredaguid

Gč. mearkkašumi 59.

Mánáidviessu

Gč. maid mearkkašumi 56 b.

Stáhta mánáidviessoortnet ásahuvvui 2007:s áimmahuššat mánáid ja nuoraid geat leat gártan gillát veahkaválddálašvuoda dahje seksuála vearredaguid dahje leat leamaš vihtanin dákkár daguide, jos politijain lea boahtán váidda. Mánáidviesut galget buoridit mánáid riektesihkkarvuoda ja áimmahuššat mánáid ja bearrašiid oadjebas birrasis gos leat bargit gain lea mánáidfágalaš gelbbolašvuolta.

Stáhta Mánáidviesus Romssas lea 2012 rájes leamaš nationála ovddasvástádus čuovvulit sámegeielat mánáid ja addit sámi mánáide seamma buorre árvvoštallama, čuovvuleami ja divššu go dárogeielat mánáide.

Dál gávdnojit 11 Stáhta mánáidviesu, ja 2010 rájes leat 5 ásahuvvon.

Mánáid gažadeapmi

Go ođđa njuolggadusat mánáid gažadeami birra bohte fápmui jagi 2015, de viiddiduvvui láhka mii geatnegahtta gažadit vuollel 16 jahkasaččaid geat leat šaddan gillát dahje leat leamaš duođasteaddjin seksuála rihkkumis, sohkabealebillisteamis, veahkaválldis lagas birrasis, goddimis dahje rumašvahágis. Gažadeamit galget dábálaččat čađahuvvot mánáidviesus. Mánáidviesuin čađahuvvojit maid riektemedisiinnalaš iskkadeamit, ja dat veahkehit ráđiiguin ja divššuin. Jos heivehuvvon gažadeapmi lea čađahuvvon mánáidviesus, de ii leat dábálaččat dárbu čilget šat njuolgga diggái, dan geažil go dikkis sáhttet geavahit báddejuvvon video.

Vuosttas gažadeapmi galgá dábálaččat čađahuvvot nu ahte son gii váruhuvvo leat sivalažžan ii áššáskuhtto ja iige oaččo dieđu gažadeami birra. Ulbmil lea dahkat álkibun dieđihit politijai, ja unnidit riskka ahte mánáid gártá gillát ođđa veahkaválldi ja áitagiid váidaga rájes gažadeami rádjai. Mánáidsuodjalusbálvalusas lea dábálaččat vuoigatvuolta čuovvut gažademiid.

Vejolašvuolta dahkat lassi gažademiid lea viiddiduvvon. Dat mearkkaša ahte mánát, jos lea dárbu, ožžot eanet áiggi oahpásmuvvat gažadandillái. Dákkár viiddiduvvon gažadeapmi eaktuda ahte vuosttas gažadeapmi čađahuvvo almmá áššáskuhtti dieđiheami haga.

Áigemearri čađahit gažademiid lea rievdaduvvon, ja dál leat áigemearit mearriduvvon cehkiid mielde, 1 vahkus gitta 3 vahkkui. Buohkat galget fuolahit ahte gažadeamit čađahuvvojit dađistaga ja lánkamearriduvvon áigemeriid siste, ja vuosttas dávisteamit čájehit ahte vuordináigi lea ollu njiedjan dan rájes go njuolggadusat doaibmagohte.

Áicanortnet mii gustui unnoraččaid gažadeapmái lea dál heaittihuvvon, ja vuollel skuvlaahkásaš mánáid gažadeapmi lea dál juhkkuojuvvon gažadanosiid mielde, ja dat addá mánáide vejolašvuoda oahpásmuvvat jearahalliin ja lahkoniit fáddái. Dákkár gažadeamit addet buriid duođastusaid, ja váikkuhit dasa ahte eanet olbmot geat illastit mánáid dubmehallojuvvojit.

Mánáid ja nuoraid gažadeamis gáibiduvvo gelbbolašvuohta mánáidfágasuorggis, dutkamis, juridihkas ja gažadanmetodihkas, ja politiijadutki geas lea erenoamáš gažadanoahppu galgá gažadit mánáid ja nuoraid.

Veahkaválddálašvuoda buhtadus

Veahkaválddálašvuoda buhtadusláhka rievdaduvvui jagi 2012. Bajimus rádji oažžut veahkaválddálašvuoda buhtadusa lea bajiduvvon ja das lea maid vejolaš spiehkastit erenoamáš oktavuodain. Dan lassin sáhttet maid sii geat leat gártan veahkehit sin geat leat gillán veahkaválddálašvuoda oažžut buhtadusa.

Dutkangeatnegasvuohta jos mánná jápmá

Dutkan galgá dahkkot jos lea govtolaš ágga guorahallat ránggástahti láhkarihkosiid. Láhkarievdadus mii dahkkui 2011:s addá vejolašvuoda maiddái dutkat go mánná jápmá fáhkkestaga ja vuorddekeahhtá, jos vel ii leat ge ágga váruhit láhkarihkuma sivvan. Láhkaásahus cealká ahte politiija galgá álggahit dutkama dákkár áššiin, earret jos lea áibbas čielggas ahte sivva jápmimii ii leat láhkarihkkun.

f) Ránggáštusa cealkin

Gč.mearkkašumi 58 a ja f.

Maiddá ođđa ránggáštuslága mielde ii sáhte vuollel 15 jahkásaččaid ránggástit go barget veardaguid.

Nuoraidránggáštus ja nuoraidčuovvuleapmi

Mihttomearri lea ahte mánát gaskal 15 ja 18 jagi eai galgga čohkkát giddagasas. Eará ránggáštusvuogit galget geavahuvvot jos dat lea vejolaš. Guokte ođđa ránggáštusvuogi vuollel 18 jahkásaččaid várás doaibmagohte suoidnemánus 2014; nuoraidránggáštus ja nuoraidčuovvuleapmi. Dát ránggáštusvuogit vuodduvvet ođđaálgínproseassaid ala. Goappaš ránggáštusvuogit eaktudit miehtama sihke láhkarihkkus ja váldeguoddis(-guoddiin). Duopmostuollu sáhtta mearridit nuoraidčuovvuleami evtolaš giddagasduomu sadjái, dahje smávit duođalaš áššiin sáhttet maid áššáskuhtineiseválddit mearridit nuoraidčuovvuleami. Duopmostuollu mearrida nuoraidránggáštusa, mii lea molssaeaktu evtolaš giddagassii ja garraseabbo servodaránggáštussii.

Nuoraidránggáštusa sáhtta cealkit buotlágan láhkarihkkumiidda, muhto muhtun láhkarihkkumat, nu go goddimat ja duođalaš seksuála láhkarihkkumat, leat nu duođalaččat ahte evttohis giddagasránggáštusa lea váttis garvit eará molssaevttolaš ránggáštusvugiiguin.

Ođđa ránggáštusvugiid mihttomearri lea hehttet mánáid ja nuoraid dahkamis veardaguid. Almmolaš resurssaid ovttastahttin ja nuoraid fierpmádagaid searvadahttin leat guokte váldogaskaoami. Nuoraiguin ovtta ráhkaduvvo dál áigemearriduvvon individuála ja fágaidrasttideaddji plána, maid nuorat leat geatnegahttojuvvon čuovvut. Nuorat galget váldit ovddasvástádusa ja bargat vai ovdánit positiivvalaččat. Nuoraide lea dát ránggáštusvuohki mángga dáfus eanet gáibideaddji go gednet giddagasránggáštusa.

Riidočoavdinrádi ovddasvástádussii gullá čadahit odđa nuoraidránggáštusvugiid.

Giddagasránggáštus

Mánáid lohku geat leat šaddan čohkkát giddagasas lea sakka njiedjan maŋimuš jagiid. Jagi 2010 ledje 84 máná, ja maŋit viđa jagis ledje 75, 71, 29, 28 ja 25 máná. Sii, geat ledje vuollel 18 jagi go dahke vearredagu sáhttet dubmehallot eavttuhis giddagassii jos dat lea “erenomáš dárbbášlaš”. Alimusriekti mearridii láhkariעדadussii sisdoalu ovdal go fápmuduvvui. Vuollel 18 jahkásaš ii ge sáhte dubmehallojuvvot giddagasháldui jos “áibbas erenomáš dilálašvuohta” ii gáibit dan. Dál lea maid vejolašvuohta eanet geavahit servodatránggáštusvuogi ovdal go eavttuhis giddagasduomu vuolleahkásaš vearddahkkiid várás. Vuollegis ahki lea geahppudeaddji dilli norgga ránggáštusriekteárbevierus, mii maiddáii lea láhkamearriduvvon ránggáštuslágas.

Molssaevttolaš doaibmabijut

Mánáidsuodjaluslága mielde lea lohpi álggahit doaibmabijuid mánáid várás geain leat duodalaš láhttenváltut, ja leat oktii dahje maŋgii dahkan duodalaš vearddaguid. Dat lea dehálaš geavahit bearaš- ja lagasbirasvuodot doaibmabijuid. Mánáide ja nuoraide geain leat duodalaš láhttenváltut leat ráhkaduvvon moanat doaibmabijut ja metodat.

g) Mánát giddagasas

Gč. mearkkašumi 58 b.

Jos lea dárbbášlaš mánáid bidjat giddagassii, de galgá dat dahkkot lágaid ja riektivuogádaga mielde. Vuodđoláhka cealká ahte friddjavuodamassin galgá dahkkot láhkamearrádusaid vuodul, ja ii oktage sáhte dubmejuvvot lága haga dahje ránggáštuvvot duomu haga.

2012:s rievdaduvvui háldogiddagasa geavaheapmi mánáid ektui. Earret eará mearriduvvui oanidit mearreáiggi gittaváldima rájes dassá go áššáskuhtton vuolleahkásaš fievrriduvvo riektái giddagastinozaheapmái. Fievrrideapmi galgá dahkkot nu johtilit go vejolaš ja maŋimusat beaivvi maŋŋil gittaváldima, earret jos mearreáigi nohká bassebeaivvi dahje sullasaš, ja dalle guhkiduvvo mearreáigi beivviin. Vuolleahkásaččat háldogiddagasas eai galgga biddjot ollásit sirrehussii. Čielggasmahttin dihte ahte gáibiduvvojit duodalaš sivat máná bidjat háldogiddagassii, de rievdaduvvui láhka dáinna cealkagiin ahte mánná “ii galgga biddjot giddagassii jos dat ii leat áibbas dárbbášlaš”.

Láhkariעדadusa vuodul, mii bođii fápmui jagi 2012 lea mánáidsuodjalusas geatnegasvuohta boahit giddagasčoahkkimiidda. Mánáidsuodjalusbálvalus galgá buktit cealkámušaid doaibmabijuid dárbbuid birra ja addit dieđuid vejolaš álggahuvvon mánáidsuodjalusdoaibmabijuid birra.

Juridihkkasuorgi, dearvvašvuodasuorgi, oahpahusetáhta ja mánáidsuodjalus ovtasbargat gávdnan dihte nu buriid doaibmabijuid go vejolaš mánáide geat leat giddagasas ja maŋŋil giddagasa.

2015 fápmuduvvojedje sierra njuolggadusat vuolleahkásaš fánggaid várás, vai vuolleahkásaččaid dárbbut hálddogiddagasas ja ránggáštusčadaheamis vuhtiiváldojuvvot. Vuolleahkásaččat galget dábálaččat biddjot nuoraidovttadagaide, gos lea etáhtarastideaddji joavku mii fuolaha nuoraid dárbbuid ja ráhkkanahttá dillái maŋŋil olggosluoitima.

Vuollel 18 jahkásaš fánggat besset vuostáiváldit lagaš olbmuid guossái ja dasa lea vejolaš ohcat ekonomalaš doarjaga. Mánát besset vuostáiváldit galledemiid vahkkosaččat dahje dávjjibut, ja sis lea almmatge vuoigatvuohta vuostáiváldit galledemiid oktii mánuš. Mánát

galget beassat iežaset dárbbu mielde ságastallat telefovnna bokte, ja sis lea vuoigatvuohta čađahit unnimus golbma 20 minuhta guhkkosaš telefovdnaságastallama vahkkui.

Searvevuoda čuoldimis (sirrehus) ja bákkolašgaskaomiid geavaheamis vuolleáhkážiid fánjgaid guovdu gustojit garrasit eavttut, oanehit mearreáiggit, sierra rutiinnat dieđihit bajitdássái ja “oktilaš bearráigeahčču” gáibádus. Dál ii leat šat lohpi vuolleahkásaččaid dallánaga bidjat sirrehussii.

Rávisolbmuid ja mánáid sirren

Gč. mearkkašumi 6, 7 ja 58 c vuolleahkásaččaid ja rávis fánjgaid sirremiid birra.

Gáibádusas ahte doallat mánáid ja rávisolbmuid sierra ii sáhte spiehkastit. 2009 rádjai eai gávdnon vuolleahkásaččaide sierra ránggáštusčađahanásahusat. Jos livčče galgan čuovvut sihke vuolleahkásaččaid ja rávis fánjgaid sirrenprinsihpa ja lagašvuodaprinsihpa, de livčče várra dáhphuvvan ahte dat moadde vuolleahkásaš fánjga oalát livčče sirrehuvvon. Geahččaladdanprošeavtta olis leat ásahuvvon sierra nuoraidovttadagat vuolleahkásaš fánjgaid váste. Mihttomearri lea ahte vuolleahkásaččat eai galgga dárbbasit gednet ránggáštusa dahje čohkkát háldogiddagasas rávisolbmuiguin ovtta dahje sirrehusas. Árvvoštallanraporta ávžžuha ahte nuoraidovttadat galgá šaddat bissovažžan dainna eavttuin ahte resurssat joatkašuvvet.

Friidjvuodárvven olgoriikalaččaidlága vuodul

Dál lea buorideamen ja čielggasmahttimin lánkanjuolggadusaid olgoriikalaš mánáid ja mánnábearrašiid gittaváldima ja giddagasránggáštusa birra.

h) Ođđasit searvadahttin

Gč. mearkkašumi 58 e veajuiduhttima ja oahpuid birra mat gustojit giddagasas.

Nuorain, geat leat leamaš giddagasas lea seamma vuoigatvuohta čálgofálaldagaide go earáin, nu go vuoigatvuohta oažžut ássanviesu, barggu, oahpahusa, dearvvašvuodabálvalusaid ja ekonomalaš rávvagiid. Nuoraidovttadagain lea fágaidrasttideaddji joavku mii galgá nuoraide fuolahit veahki masa sis lea vuoigatvuohta.

Oahpahusláhka gusto maiddái mánáide geat leat giddagasas, ja nuorra fánjgat geain lea váilevaš oahppu galget erenoamážit movttiidahttojuvvot čuovvut daid oahppofálaldagaide maid ožžot giddagasas. Giddagasat galget skuvllain ovtta bargat dán oktavuodas. Lea maid vejolaš váldit oahpu giddagasa olgobealde, jos dat lea dohkálaš sihkkarvuoda dáfus.

Bargiid oahpaheapme

Gč. mearkkašumi 58 d bargiid oahpaheami birra geat riektevuogádagas barget mánáiguin. Politijastudeanttat oahpahuvvojit ON mánáidkonvenšuvnna birra. Juridihkalašoahpus lea dát fáddá mielde olmmošvuoigatvuođaoahpahasas. Mánáidkonvenšuvdna lea maid fáddán ođđa duopmáriid oahpahasprográmmas, ja dan lassin oahpahuvvo maid dán fáttás seminárain mat lágiduvvojit duopmáriid, advokáhtaid ja psykologaid váste.

i) Mánát geat servet riiduide gos veajjijut geavahuvvojit

Jos vuolleahkásaš mánát leat fitnan soahtamin olgoriikalaš vierissoahtejoavkkuid mielde, de dat mielddisbuktá váttisvuodaid mánáidkonvenšuvnna čuovvulahttimii.

Ráđđehus almmuhii jagi 2014 *Doaibmaplána vuosttaldit radikaliserema ja veahkaválddalaš ekstremisma*. Plánas leat moanat doaibmabiju eastadit rávisolbmuid ja vuolleahkásaččaid radikaliseremis, ja maiddái doaibmabijut mat galget addit sidjiide geat leat fitnan soahtamin olgoriikkas ja sin bearrašiidda dárbbaslaš ja erenoamáš čuovvuleami. Doaibmabijut leat

ovdamearkka dihte bagadallan váhnemiidda ja Politiija sihkkarvuodabálvalusa dieđihanrutiinnat gielddaide.

10 Válljenvejolaš liigeprotokolla mánáid gávppašeami, mánáidprostitušuvnna ja mánáidpornografiija birra

a) Lávdegotti ávžžuhusaid čuovvuleapmi

Dás čujuhuvvo erenoamáš suddjendoaibmabijuide, mánáid eretdoalvumii, vuovdimii ja gávppašeapmái ja 54. mearkkašupmái. Geahča maiddái čilgehusa seksuála geavaheami ja seksuála illasteami birra ja čilgehusa 56. mearkkašumis.

b) Doaibmabijut liigeprotokolla ollašuhttimii

Ráŋggáštusvástu ja ráŋggáštusmerren

Jos vuolleahkásaččain oastá seksuála bálvalusaid, de dat sáhtá ráŋggáštuslága vuodul áŋggáštuvvot gitta 2 jahkái. 2009 láhkarietdadusa vuodul ráŋggáštuvvo maiddái son gii mávssu ovddas geassá vuollel 18 jahkásaččaid daguide mat sulastahttet seksuála ovttastallama. Seammás bajiduvvui ráŋggáštusrámma 3 jagi giddagassii jos dáhpáhus lea leamaš erenoamáš loavkašuhti.

Mánáidpornografiija ráŋggáštusdássii lea bajiduvvon maŋimus jagiid. Dat vuolgá das go Alimusrievtti ođđasat duomuin lea olmmošgávppašeapmi prostitušuvnna várás ráŋggáštuvvon hui garrasit, erenoamážit jos vuollel 18 jahkásaččat ostojuvvojit prostitušuvdnii.

Dutkkalmasat

2016 rievdaduvvui lánka mii addá politiijaide vejolašvuodaid geavahit bákolašreaidduid, ee. diehtojhtoskaddarastima ja dihtordieđuiddárkkisteami, go dutket duođalaš áššiid nu go lobihis olmmošbuktimiid, olmmošgávppašeamiid, friddjavuođarihkkunáššiid ja go mánát leat govvejuvvon veahkaváldináššiin.

Ráŋggáštuslága doaibmaviidodat

Ráŋggáštusláhka 2005, mii ođasmahttojuvvoi ja fápmuduvvui jagi 2015, rievdadii muhtun muddui norgga ráŋggáštuslága doaibmaviidodaga dakkár daguid oktavuodas mat čadahuvvojit olgoriikkas.

Vearredaguide, maid olmmoš gii gullá Norgii čadaha olgoriikkas, muhto geas váilu ássanlohpi Norggas ja iige leat norgga stáhtalahttu, gustojit sierra spiehkastagat, ovdamearkka dihte soahtevearredaguid oktavuodas, mas gusto duppal ráŋggáštusgáibádus, ja guhkit go 1 jagi ráŋggáštusrámma. Jos vel veardahkkis ii leat ge ássanlohpi Norggas dahje jos veardahku lea lobiheapme dan riikkas gos dat lea dahkkon, de gusto dan riikka ráŋggáštusláhka jos veardahkki dubmejuvvo giddagassii unnimus 6 jahkái, ja veardahkki lea norgga stáhtalahttu dahje gullá Norgii. Ráŋggáštusláhka gusto dan lassin buot ráŋggáštahtti daguide maid Norga lea geatnegahttojuvvon ráŋggáštít daid mearrádusaid mielde mat leat šiehtaduvvon vieris stáhtaiguin dahje álbmotrievtti njuolggadusaid mielde.

Erenoamáš territoriála jurisdikšuvdna

Norgga politiija lea dutkan ollu áššiid gos norgga borgárat leat áššáiduhhton/sivahallojuvvon seksuálalaččat illastan mánáid olgoriikkas ja/dahje govven dahje buvttadan eará almmustahttimiid mat čájehit seksuálalaš veahkaválddálašvuoda mánáid vuostá ja mánáid seksuáliserendaguid.

c) Juridihkalaš fágaolbmuid ovddasvástáduš

Gč. vuosttas raporterema liigeprotokolla 12.čuoggás

d) Eastadit ja gozihit ahte mánát eai ávkástallojuvvo

Eastadit veahkaválddálašvuodamateriálaid interneahhtas

Hehttet beasatlašvuoda veahkaválddálašvuoda materiálaide ja eastadan dihte ahte dat juogaduvvojit ja čájehuvvojit lobiheamit, čájehit interneahhtalágideaddjit “bissehansiiddu” mas leat dieđut politiijas dan sadjái go veahkaválddálašvuoda materiálat. Siidduid galledeamit leat sakka njiedjan 2009 rájes, mii mearkkaša ahte geavahuvvojit eará interneahhtabálvalusat oazžun dihte veahkaválddálašvuoda materiálaid. Norgga politiija ovttasbargá lahkalagaid earret eará INTERPOL bálvalusaiguin ja politiijat leat mielde vuosttaldeamen ahte dákkár materiálat juogaduvvojit máilmmi miehtá, ja leat maid vásihan ahte sii geat ohcet veahkaválddálašvuoda materiálaid ballet gávnnahallamis.

Identifiseret sin geat leat gillán olmmošgávppašeami

Olgoriikahálddašeamis lea erenoamáš ovddasvástáduš identifiseret ja čuovvulit mánáid geat leat gártan gillát olmmošgávppašeami. Olgoriikadirektoráhtta (UDI) almmuhii jagi 2015 ođđa johtočállosa mas leat njuolggadusat ja reaiddut movt identifiseret ja čuovvulit sin geat orrot vuostáiváldinbáikkiin ja geat soitet gártan gillát olmmošgávppašeami. Vuostáiváldinbáikkiid bargiin lea erenoamáš ovddasvástáduš vuolleahkásaččaid ektui.

Ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohccit geat jávket vuostáiváldinbáikkiin dahje fuolahusguovddážiin.

52 g ja h mearkkašumiid mielde eai galgga mánát šaddat olmmošgávpeolbmáid giedaid gaskii ja namuhuvvojit maid dutkamušat mat leat dahkkon go mánát dušše jávket. Ássanfálaldat ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohcciid lea eaktodáhtolaš. Bargit eai sáhte bákkus doallat mánáid jos sii háliidit guođdit vuostáiváldinbáikki dahje fuolahusguovddáža. Almmatge lea duodalaš jos mánná, gii boahá okto Norgii, dušše jávká iige almmut ođđa ássančujuhusa. Bargit galget almmatge guorahallat ášši, ja jos mánná jávká de galget dakkaviđe váldit oktavuoda Mnb-etáhtain, ja dieđihit máná jávkama politiijai. UDI:s leat sullasaš rutiinnat čuovvulit ášši jos vuolleahkásaš mánát jávket vuostáiváldinbáikkiin, mii earret eará mearkkaša ahte mánáidsuodjalus, ovddasteaddji (váldeguoddi), advokáhtta ja politiija galget dieđihuvvot.

UDI ásahii jagi 2014 ođđa njuovžilis meannudanvuogi hálldašit áššiid mat gusket dihto ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohccijoavkkuide. Mihttomearri lea hehttet jávkamiid ovdal go ahkeiskosat leat čađahuvvon ja ášši lea dohkálaččat čuvgejuvvon, váruhit ahte boarráset nuorat eai biddjo vuolleahkásaččaid vuostáiváldinbáikkiide, ja identifiseret sin geat dárbašit čuovvoleami rašes dili dihte.

e) Veajuiduhttin

Láhkaásahusas 2010 mearriduvvui ahte sis geat leat gillán olmmošgávppašeami lea vuoigatvuohta ássanlohpaí. Láhkaásahusa mielde sáhttet sii geat váruhuvvojit gillán olmmošgávppašeami oazžut gaskaboddosaš ássanlobi guhkimusat 6 mánnui (smiehttanáigodat). Smiehttanáigodat galgá sihkkarastit olmmošgávppašeami gillájeddjiide vejolašvuoda oazžut dieđuid ja veahki diliset ektui, ja árvoštallat galget go váidit duogášolbmáid. Go smiehttanáigi nohká, de sáhttá juolluduvvot ođđa ássanlohpi erenoamáš eavttuid vuodul. Dálá lága mielde lea olmmošgávppašeami gillájeddjiin, geat dikkis addet vihtančilgehusa vearedahkkiid vuostá olmmošgávppašeami birra vuoigatvuohta ássanlohpaí, man vuodul lea vejolaš oazžut bistevaš ássanlobi. Ássanlohpi sáhttá maid addojuvvot

olgoriikalaččaide geat diggái addet vihtančilgehusa olmmošgávppašanášsis dahje hallikdoaimma birra.

f) [Suddjet mánáid geat leat gillán olmmošgávppašeami](#)

Olbmot geat leat vásihan olmmošgávppašeami leat gillán kriminála daguid.

Áššáskuhttieiseválddit sáhttet loahpahit olmmošgávppašanášši jos lea váttis gávdat sivalačča. Eaktuduvvo ahte ášši galgá guorahallojuvvot jos gillájeaddji balahuvvo vásihan olmmošgávppašeami. Politijja áššáskuhttinjuristtat vásihit ahte dákkár áššiid lea váttis fuomášit.

g) [Riikkaidgaskasaš ovttasbargu](#)

[Luohpadanáššit ja guovttebealat veahki ránggáštusáššiin](#)

Norga lea mielde viiddis riikkaidgaskasaš ovttasbarggus man ulbmil lea olbmuid luohpadit geat leat áššáskuhtton dahje dubmehallojuvvon ránggáštahti daguid geažil, nu go mánáidvuovdináššit, mánáidprostitušuvdna ja mánáidpornografijja. Dasto lea Norga aktiivvalaččat mielde riikkaidgaskasaš kriminalitehtavuostálastin doaimmain ránggáštusáššiid guovttebealat veahki oktavuodas.

[Veahkaválddálášvuodamateriálat interneahtras](#)

Norga lea mielde ođđa álgagis WePROTECT Global Alliance against Child Sexual Abuse Online. Searvama bokte Norga dohkkeha ahte áigequovdilis oasálaččaid ovttasbargu lea dehálaš, ja riikkaidgaskasaš doaimbajibuid ovdáneami dárbbuid jna. ja háliida leat mielde doaimbajibuid ovdánahttinbarggus.

11 Válljenvejolaš liigeprotokolla mánáid birra geat servet vearjoriidduide

a) Lávdegotti ávžžuhusaid čuovvuleapmi

Norgga njealját raportta maŋŋil eai leat bohtán erenoamáš mearkkašumit liigeprotokolla čadaheapmái.

b) Vuolimus ahkemearri bálvalusgeatnegasvuhtii

Gč. liigeprotokolla vuosttas raportta, čuoggáid 3-9.

c) Vuolimus ahkemearri eaktodáhtolaš soahtedoaimmaide

Gč. liigeprotokolla vuosttas raportta čuoggáid 3-9 ja njealját raportta čuoggáid 647-648.

d) Doaibmabijut liigeprotokolla ollašuhthimii

Láhkamearrádušat

ON mánáidlávdegoddi lea ovdal ávžžuhan ahte ahkemearri bajiduvvo 16 jagis 18 jahkái sin ektui geat eaktodáhtolaččat servet Ruovttusuodjalussii, ja lágas mearridit ahte vuollel 18 jagi eaktodáhtolaččat Ruovttusuodjalusas eai galgga oassálastit soahtedoaimmain. Ahkemearri bajideapmi lea vuhtiiváldojuvvon njealját raportta čuoggáin 647-648.

Ođđa láhka Suodjalusa bálvalusgeatnegasvuoda birra jna. (suodjalusláhka) lea dohkkehuvvon. Láhkaovdabargguin deattuhuvvo ahte vuollel 18 jahkásaččat eai leat bálvalusgeatnegahtti ja sii eai galgga bargat Suodjalusas. Deattuhuvvo maid ahte vuollel 18 jahkásaččat geat leat militearabálvalusas, eai galgga oahpahuvvot dahje oassálastit soahtesullasaš doaimmain, ja sii galget dakkaviđe luvvejuvvot bálvalusain gos Norga lea mielde soahamin dahje jos soahti váruhuvvo, dahje jos Suodjalus oahpahišgoahtá soahteveagaid. Dasto lea čielgasit celkojuvvon ahte militearalaš ránggáštus- ja disipliinnavuogádat ii guoskka vuollel 18 jahkásaččaide, dan sivas go sii eai sáhte gohččojuvvot čadahit militearabálvalusa.

Eiseválddiid oaiviliid mielde leat ON mánáidlávdegotti vuorjašumit, ja ovdalis loahppamearkkašumit mat gusket vuollel 18 jahkásaš eaktodáhtolaččaide geat servet Ruovttusuodjalussii, dál vuhtiiváldojuvvon.

Gaskkusteapmi ja oahpahuš

Norgga soalddáhat ožžot oahpu áigejuovdilis álbmotrievttis, nu go mánáidsoalddáhiid geavahangildosis. Earret eará namuhuvvo gielddus *Manual i krigens folkerett* manuálas. Manuála ulbmil lea ahte njuolggadusat galget álo olámuttus ja geavahanláhkai. Dat almmuhuvvui jagi 2013, ja Suodjalushoavdda dáhtu mielde galgá dat álo gustot.

Ovdal go riikkaidgaskasaš doaimmat álggahuvvojit, de galget áššečuolmmat mat gusket mánáidsoalddáhiid geavaheapmái váldot mielde oahpahušas ja hárhállamis, jos dat lea áššáiiguoskevaš. Ovdamearkka dihte go norgga soalddáhat ráhkkanedje soahat Irakas, de dárkkuhuvvojedje konvenšuvdnamearrádušat erenoamážit ja buohkat fertejedje leat erenoamáš áicevaččat jos váruhuvvui ahte Peshmerga-soahteveahka váldá vuolleahkásaččaide mielde soahat. Dáinna lágiin dahkat norgga soalddáhiid dihtomielalazžan go Peshmerga-fáttás oahpahušas.

Riikkaidgaskasaš veahkki

Norga doarju organisašuvnnaid mat barget mánáidsoalddáhiid háhkandoaimmaid vuostá (Child Soldier International).

e) Mánát geat servet riidduide gos vearjjut geavahuvvojit

Čujuhuvvo 9.f čuoggái gos vierissoalddáhat namuhuvvojit

f) Veajuiduhttin

Mánáid ja nuoraid váste traumáhtalaš dikšu lea nannejuvvon spesialistadearvvašvuoda bušeahtas 2015, ráđđehusa *Doaibmaplána vuostálastit radikaliserema ja veahkaválddálaš ekstremismma* ulbmiliid mielde.

g) Identifiseret dorvoohccimánáid geat dárbbášit veajuiduhttima

Gč. mearkkašumi 52 a, gos čielggaduvvo guđet dorvoohccimánát leat vásihan riidduid gos vearjjut geavahuvvojit ja veajuiduhttin dárbbuid birra.

Sierra prosedyrat oheat oppalaš dieđuid dorvoohcciid birra geat leat rašes dilis eai gávdno, dahje mánáid birra geat leat vásihan soahteriidduid erenoamážit.

Dearvasvuodadirektoráhtta ávžžuha gielddaid fállat dearvvašvuoda iskkadeami buot dorvoohcciid ovdal go golbma mánu leat gollan dan rájes go bohte riikii, ja čadaheapmi lea juohke ovttaskas gieldda duohken.

h) Mánát áššáskuhtton soahtekriminalitehta daguid dihte

Ii oktage mánná leat áššáskuhtton soahtekriminalitehta daguid ovddas